

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Pärandtehnoloogia (tekstiil)

Inger Pürjema

**TARTANI JA KAAPOTKLEIDIKANGASTE KOMPOSITSIOONILAHENDUSED.
KAAPOTKLEITIDEST INSPIREERITUD RÕIVAKOLLEKTSIOON [VÄRAVAL]**

Lõputöö

Juhendaja: Inna Raud, MA, rahvarõiva nooremlektor

Konsultant: Diana Tuulik, MBA, materjaliõpetuse nooremlektor

Viljandi 2024

Resümee

Tartani ja kaapotkleidikangaste kompositsioonilahendused. Kaapotkleitidest inspireeritud rõivakollektsioon [väraval]

Lõputöö on jätk seminaritööle „XIX sajandi kaapotkleidid ja -kostüümid Eesti Rahva Muuseumi kogudes: lõikelised lahendused ja õmblusvõtted“ (2023). Lõputöö koosneb kolmest peatükist, millest esimeses annab autor ülevaate tartani ehk šotiruudulise kanga kujunemise ja moodituleku põhiaspektidest. Lõputöö teises peatükis analüüsib autor ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste mustreid ning värvivalikut. Loov-praktilise lõputöö kolmas peatükk käsitleb kaapotkleitidest ja šotiruudulistest kangastest inspireeritud rõivakollektsiooni [väraval] loomise protsessi.

Märksõnad: kaapotkleit, tartan, ruuduline kangas, muster, rõivakollektsioon, pärandmood.

Abstract

Pattern and Colour Composition of Tartan and the Fabrics of Dresses With Ruffled Skirts. Fashion Collection [väraval] inspired by Dresses With Ruffled Skirts

This thesis is a continuation of the paper „19th Century Dresses and Costumes with Ruffled Skirts in the Collection of Estonian National Museum: Cut Solutions and Sewing Techniques“ (2023). This thesis consists of three parts. The first part gives an overview of tartan fabric and how it came into fashion in the 19th century. The second chapter covers the patterns and colour schemes of the 19th century dresses and costumes with ruffled skirts in the collection of Estonian National Museum. In the third chapter the author describes the creation process of the fashion collection [väraval] („At the Gate“), a combination of tartan-inspired fabrics and the cut of the 19th century dresses and costumes with ruffled skirts.

Keywords: dress with ruffled skirt, costume with ruffled skirt, checkered fabric, tartan, pattern, fashion collection, heritage fashion.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Lühiülevaade tartani ajaloost ja mustrite kompositsioonist.....	6
1.1. Muster ja kompositsioon.....	8
1.2. Värvikasutus	9
2. Kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste kompositsioonilahendused	13
2.1. Metoodika	13
2.2. Mustrid	14
2.3. Värvilahendused	18
3. Rõivakollektsioon [väraval].....	25
3.1. Lõiked	26
3.2. Kangad	27
3.3. Kolleksiooni valmistamine	27
3.3.1. Kostüüm Veera	28
3.3.2. Kostüüm Triin.....	30
3.3.3. Kleit Astri.....	32
3.3.4. Kleit Laura	34
3.3.5. Kleit Anni.....	35
3.3.6. Mantelkleit Harriet.....	36
Kokkuvõte.....	37
Kasutatud allikad	39
Lisa 1 ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste põhiandmed	42
Lisa 2 Rõivakollektsiooni [väraval] kavandid, kanganäidised ja <i>moodboard</i>	60
Lisa 3 Rõivakollektsiooni [väraval] hinna- ja ajakalkulatsioon	68
Lisa 4 Rõivakollektsiooni [väraval] fotod	69

Sissejuhatus

Minu lõputöö on jätk seminaritööle „XIX sajandi kaapotkleidid ja -kostüümid Eesti Rahva Muuseumi kogus: lõikelised lahendused ja õmblusvõtted“ (Viljandi, 2023). Nagu pealkiri ütleb, keskendusin seminaritöös ERM-i kogudes olevate esemelite allikate lõikeliste lahenduste ja kasutatud õmblusvõtete analüüsile. Seminaritöö andis ka ülevaate krinoliinkleitide mooditulekust ja mõjust eestlaste rõivastumisele. Kuna seminaritöö formaat piirab, kui põhjalikult uurimisteamale läheneda saab, otsustasin seminaritöö jaoks materjali kogumisel juba varakult jätta osa uurimisküsimusi lõputöö tarbeks.

Lõputöös uurin kaapotkleitide ja -kostüümide valmistamisel kasutatud kangaste mustreid ning kompositsioonilahendusi. Eestis korraldatakse mitmeid rahvarõivakursusi, kus valmistatakse ka kaapotkleite ja -kostüüme ning nende tarbeks koovad kursustel osalejad kangad konkreetsele muuseumiesemele tuginedes ise. See on aja- ja ressursimahukas töö, mida tõenäoliselt ei saa endale lubada nt rahvatantsurühmad, kus sarnastesse komplektidesse tuleb riietada korraga rohkem inimesi. Lahendus on kasutada jaekaubanduses leiduvaid kangaid. Selleks et lõpptulemus sarnaneks võimalikult palju muuseumis oleva eeskujuga, on hea, kui valiku tegemisel on võimalik juhinduda originaalesemetelt kogutud täpsest infost, isegi kui vabrikukangaste seas päris sarnaseid ei leidu.

Minu lõputöö on olemuselt kombinatsioon uurimuslikust ja loov-praktilisest käsitlusest. Töö eesmärk on anda ülevaade ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste mustri- ning värvilahendustest ja nende seostest šotiruudulise kanga ehk tartaniga. Lõputöö loov-praktiline tulem on kaapotkleitidest ja tartanist inspireeritud rõivakollektsioon.

Eesmärgi täitmiseks olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas kujunes šotiruuduline kangas ja missugused on tartani mustri- ning värvikombinatsioonide loomise põhimõtted?
2. Missuguseid värvilahendusi ja mustrikompositsioone on ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ning -kostüümide mustrite loomisel kasutatud ja kas neis leidub sarnasusi šotiruuduliste kangastega?
3. Kuidas kombineerida kaapotkleitide ja -kostüümide lõikeid ning šotiruudulisest kangast inspireeritud ruudulisi kangaid isikupärase rõivakollektsiooni loomisel?

Lõputöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan lühiülevaate šotiruudulisest kangast ja selle kujunemisest üht rahvast siduvaks fenomeniks. Tartan on toimne kangas, mille koe- ja lõimesuunas kindlas järjestuses ristlevad eri värvi lõngad moodustavad korduva mustri ruudustiku (Britannica, 2024). Põhjalikumalt kirjeldan, kuidas on šotiruudulist kangast kootud ja mis tingib nende värvilahendused.

Teine peatükk keskendub ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ja -kostüümide lähivaatlusel kogutud andmete analüüsile. Kirjeldan kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste kompositsioonilisi lahendusi, kudumisel kasutatud värvitoonide arvu ning nende ristlemispõhimõtteid ja rühmitan kangaid nende kompositsiooni ning värvilahenduste järgi. Minu lõputöö võiks olla abimaterjal uurijale, kes soovib oma kaapotkleidi jaoks ise kanga kududa. Vaatlusandmeid koondav tabel on lisas 1.

Lõputöö kolmandas peatükis analüüsin kaapotkleitide-ainelise rõivakollektsiooni [väraval] loomist. Kirjeldan loomeprotsessi praktilist külge – inspiratsiooni, kavandamisprotsessi, disainivalikuid, lõigete välja töötamist, kasutatud kangaid ja õmblusprotsessi. Kollektsooniga seotud materjalid on lisades 2–4.

1. Lühiülevaade tartani ajaloost ja mustrite kompositsioonist

Uurijad ei ole leidnud ümberlukkamatuid tõendeid, kust termin *tartan* pärineb ja seoseid on otsitud nii prantsuse, vanahispaania kui ka gaeli keelest (Faiers, 2022, lk 31; Rae, 2023, lk 5). Teada on, et keltidele, kellest šotlased pärinevad, oli termin võõras. Nema kasutasid gaelikeelset terminit *breacan* (gaeli *breac* 'tähniline'). (Blackie, 1997, lk 10; Faiers, 2022, lk 32) Vanim Šotimaalt leitud säilinud ruudulise kanga katke pärineb III sajandist Rooma impeeriumi aegadest (vt joonis 1). Kuna katke on väga väike ega anna ruudumustrist täit aimu, on selle põhjal rekonstrueeritud mustrid oletuslikud. (Rae, 2023, lk 6)

Šotimaa jaguneb tinglikult kaheks, inglise keeles Highlands (Šoti mägismaa) ja Lowlands (Rae, 2023, lk 52). Tartani kandmine on olnud omane mägismaale, teisalt asutati just lõunas vabrikuid, mis tegelesid tartani tööstusliku tootmisega. (Blackie, 1997, lk 11; Licata, 2020, lk 9)

Briti impeeriumi ülemvõim on mõjutanud Šotimaad ja šotlaste rahvuslikku identiteeti sajandeid ning seda, mida tunneme täna šoti rahvariiete all (eelkõige kilt¹ ja tartan), on britid enda poliitiliste, sotsiaalsete ning majanduslike huvide eesmärgil aegade jooksul ära kasutanud (Loranger & Sanders, 2020, lk 240). 1707. aasta ühinemisaktiga liitusid Inglismaa ja Šotimaa kuningriigid ning troon jäi Hanoveri dünastiale, kuid šotlastes säilis poolehoid neid siiani valitsenud Stuartitele. Selle vastupanu üheks sümboliks kujunes seni mägismaalaste igapäevavarõivastusena kantud tartan. XVIII sajandil toimus Stuarti soost kuninga tagasi troonile aitamiseks mitu ebaõnnestunud ülestõusu, mis kulmineerusid 1746. aastal lüüasaamisega Cullodeni all. (Faiers, 2022, lk 22, 42) Kaasnesid piirangud tartani kandmisel, samas ei puudutanud keeld otseselt tartanit ega kehtinud kõigile – tartanist rõivaid võisid kanda nii

Joonis 1. Falkirki tartan, fragment.
(Allikas: National Museums Scotland)

¹ Põlvini ulatuv villane seelikulaadne volditud rõivaese, osa šoti meeste traditsioonilisest rõivastusest (Britannica, 2024).

aadlikud kui ka naised-lapsed. Seadus piiras otseselt mägismaalaste õigust kanda Šoti mägismaa rõivast (ingl *highland garb*). (Rae, 2023, lk 8, 68)

Seadust ei kohaldatud ka armeele, kes kandis valitsuse tartanit (Faiers, 2022, lk 22; Rae, 2023, lk 220; Reid, 2013, lk 8). Briti impeeriumi eri otstesse saadetud oskuslikud ja kõrge moraaliga šoti rügemendid meeldisid oma rõivaste toreduses rahvamassidele. Ka oli valitsusele kasulik, kui ülestõusudes osalenud šotlased vabatahtlikult Suurbritanniast eemal olid. (Rae, 2023, lk 72, 221)

Kummalisel kombel tõi keeluaeg kaasa tartani masstootmise ja šotiruudulise kanga soosimise. Siiani eelkõige vaesemate mägismaalaste rõivaesemest kujunes moekaup, mida said endale lubada vaid jõukamad. (Faiers, 2022, lk 22, 44, 64) Tartani kandmise keeld tühistati 1782. aastal, kuid selleks ajaks oli tartan kaotanud oma rolli mägismaalaste igapäevarõivana ja sellest oli kujunenud klassivahe näitaja. Keskmine mägismaalane ei jaksanud seda osta. (Faiers, 2022, lk 66, 77) Kasvanud oli põlvkond šotlasi, kes polnud näinud tartanit kogu oma uhkuses, hääbumas olid tartani kudumise oskused, kadunud olid värviretseptid ja ununenud mustrid. (Rae, 2023, lk 69, 72)

Tartani taas avastamine ja populaarsus on seotud ajalooliste isikutega, kes seda kandnud on (Faiers, 2022, lk 61). Kuigi XVIII sajandi ülestõusud hakkasid elavast mälust kaduma, naasid need võimsalt XIX sajandi alguse luules ja lugudes ning tartanist kujunes Hanoveri ajastu kõrgmood. (Rae, 2023, lk 8, 73)

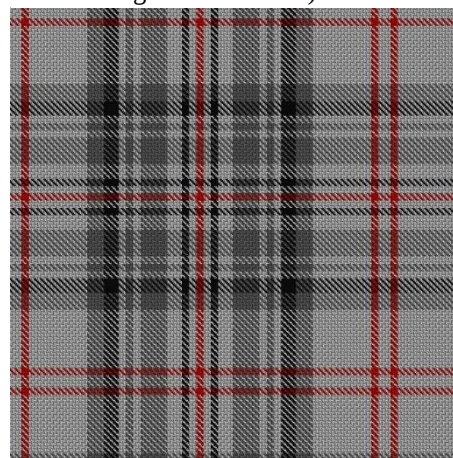
1822. aastal toimunud kuninga George IV reis Šotimaale, mille eesmärk oli näidata võõrustajate uhkust ja samas tagada Briti impeeriumi stabiilsus, nägi ette kuninga ja tartanisse rõivastunud klannipealike² kogunemise Edinburghis. (Houston, 2008, lk 80; Rae, 2023, lk 8) Kuigi tartanisse võis juba 40 aastat taas rõivastuda, ei olnud selle kandmise traditsioon taastunud (Rae, 2023, lk 8). See sündmus pani aluse tartani sidumisele klannisüsteemiga, sest kuninga külaskäigu eel telliti vabrikutelt tohututes kogustes kangast. Reaalsuses ametlikke klannitartaneid ei eksisteerinud ja aja kokkuhoiuks nimetati klannide järgi olemasolevaid mustreid. (Faiers, 2022, lk 46–47)

Mägismaa rõivast sai kostüüm, funktsioonist olulisem oli mood ja stiil. Eriti uhkete ürituste tarbeks kooti tartanit siidist ja sametist. (Rae, 2023, lk 75) Tartan minetas järk-järgult seosed

² Klann – algselt sugukond, hiljem iidse sugukonna järglaskond (šotlastel, iirlastel, harvemini on nimetust kasutatud ka teiste rahvaste puhul) (EKI ühendsõnastik, 2024).

patriotismiga (Licata, 2020, lk 20). Kuninglikul soosingul kujunes tartanist paljuski aristokraatide tseremoniaalne pidurõivas (Faiers, 2022, lk 90). Armastust tartani ja kõige šotlasliku vastu tundis aga kuninganna Victoria, kes mõjutas ka kogu Euroopa moodi. 1853. aastal disainis ilmselt tema abikaasa prints Albert Balmorali tartani (nimetatud nende Šotimaa lossi järgi) (vt joonis 2), mis on tänapäeval ainuke kandmispiiranguga tartan – selle kandmise ainuõigus on Briti kuningaperel ja seda kootakse nende loal. (Rae, 2023, lk 100–101)

Joonis 2. Balmorali tartan. (Allikas: The Scottish Register of Tartans)

Olulise tõuke tartani ja mägismaalaste rõivastuse muutumiseks andis tööstuse areng. *Fèileadh-mòr* ehk suur kilt sobis hästi mägismaale, aga oli nt rauasulatusahjude juures töötamiseks kohmakas, palav ja ohtlik. Suur kilt disainiti (inglase ettevõtmisel) ümber, sellelt eemaldati ülemine osa, voldistik fikseeriti seljal õmblustega, esiosa jäi voltimata ja lisati pandlad. Sündis väike kilt, mis ajapikku suure kildi välja vahetas. (Faiers, 2022, lk 79; Rae, 2023, lk 175, 179)

Üleminek maapiirkondade töö- ja ajamahukalt väikeettevõtluselt täielikult mehhaniseeritud tööstusele toimus XIX sajandi keskel tänu industrialiseerimisele ning tööstuslikele telgedele. Šotimaale rajati mitmeid ainult tartani tootmisele keskendunud tekstiilivabrikuid. (Faiers, 2022, lk 23) Palju inimesi kolis parema elujärje lootuses linnadesse ja kohalik väiketootmine hääbus. Ununema hakkasid põlvkondade kaupa edasi pärandatud käsitööstused. Kogu tekstiilitööstust muutis 1856. aastal avastatud esimene sünteetiline värv. (Rae, 2023, lk 82, 85)

1.1. Muster ja kompositsioon

Tartani ajalugu on püütud uurida mitmest vaatepunktist, nagu esimene kirjalik ära märkimine, rahvuslik olulisus, geograafiline ja kultuuriline paiknemine. Üks võimalus on analüüsida tartani mustrite loomispõhimõtteid. (Faiers, 2022, lk 13)

Tartan võib olla kangas, muster ja verb³, tekstiil või rõivaese. Lisaks kasutatakse sarnast tüüpi kanga, mustri või tekstiileseme kirjeldamiseks nimetust *plaid* 'ruuduline'. (Faiers, 2022, lk 32) Iga tartan on *plaid*, aga iga *plaid* ei ole tartan. Tartan on kangas, mille muster on kantud tartanite registrisse. *Plaid* võib meenutada välimuselt tartanit, kuid seda ei ole ametlikult tartanina tunnustatud. (Palmer Designs Scotland, 2024)

Tartanit kootakse üsna lihtsal põhimõttel: muster moodustub omavahel kindla arvu, järjekorra ja värvitooni lõngade vahelduval ristlemisel koe- ning lõimesuunas. Seda nimetatakse setiks (ingl *sett*). (Faiers, 2022, lk 14; Rae, 2023, lk 31) Telgedele veetakse lõimeks nii mitu täielikku setti, kui tartani kudumiseks vaja on, misjärel kootakse sama sett koelõngadena sisse. (Faiers, 2022, lk 14)

Setti võib kududa sisse kahel viisil:

1. peegelpildis eelmise setiga – tekib sümmeetrilise mustri tartan (tänapäeval levinuim), setil on üks või enam murdepunkti (ingl *pivot point*), mille juures sett eri suundades pöörab (vt joonis 3a);
2. alustades iga setti algusest – tekib asümmeetrilise mustri tartan (vt joonis 3b). (Faiers, 2022, lk 14)

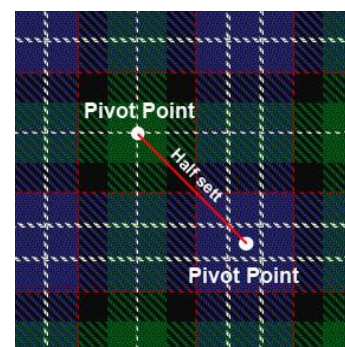
Tüüpiliselt on tartan 2/2 toimne, selle pinnal on diagonaalsed toimejooned. Parem pool on see, millel toimejooned rohkem esile tõusevad. Toimselt kootud kangas hoiab hästi mustrit seda moonutamata, on vastupidavam ja tihedalt kootuna ei kortsu nii kergesti kui labane kangas, hülgab paremini mustust ning tõrjub tuult ja vett. (Faiers, 2022, lk 18; Rae, 2023, lk 28)

1.2. Värvikasutus

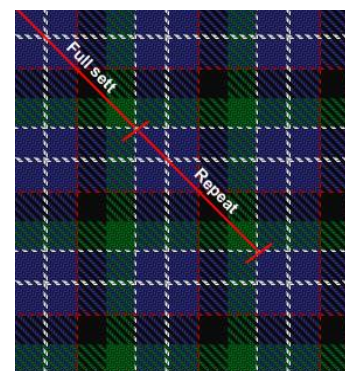
Varased šotlased kudusid rasket jämedakoelist kangast, mida värviti piirkonnas leiduvate loodusvärvidega. Selleks sobisid nt samblikud, marjad, merevetikad, puukoor, kivimid ja mineraalid.

Kanga värv sõltus otseselt sellest, kus see kootud oli. (Rae, 2023, lk 7) On ootuspärane, et

Joonis 3. Sümmeetrilise (a) ja asümmeetrilise (b) mustri tartan. (Allikas: The Scottish Register of Tartans).

a

b

³ ingl *to tartan* 'tartanisse rõivastuma' (Faiers, 2022, lk 32)

lähedaste piirkondade tartanites on kasutatud sarnaseid värvitoone, ja võib arvata, et rohkem kui klannikuuluvus mõjutas tartanimustreid ning värve majanduslik mõtlemine – kohalikku päritolu värvained olid soodsamad. See aga ei tähenda, et ühe perekonna või suguvõsa liikmed ei võinud kanda ühte tartanit. (Faiers, 2022, lk 38)

Looduspigmentidega värvimine ei ole kõige usaldusväärsem protsess, kuna lõpptulemus sõltub paljude tegurite, nagu kliima, taimede kasvutingimused ja -koht, kokkulangemisest. (Rae, 2023, lk 85) Värvimine ei garanteerinud kunagi sarnase sügavusega toone. Oma osa oli kasutatud vee koostisel ja sellel, kui kaua ning mis temperatuuril villa värvilahuses kuumutati. Rolli mängis ka kasutatud villakiud. (Faiers, 2022, lk 24) Värvidest kasutati palju tumedaid pruune, mis loodusesse sulanduda aitasid. Aja jooksul tartan muutus, sest arenesid kangakudumine ja teljed ning värvid. (Rae, 2023, lk 178)

Kindlate värvi- ja mustrikombinatsioonidega tartanite loomine algas kõige varem XVII sajandi lõpus, kui kirja hakati panema värviretsepte, importima keemilisi peitse ja rajama suuremaid töökodasid (Rae, 2023, lk 87). On alust arvata, et šotlased importisid krappi, indigot, košenilltäidisid jm juba XVIII sajandil, sest sellest ajast pärit tartanite värvigammas ülekaalus olevaid siniseid ning punaseid toone oli Šotimaal leiduvatest taimedest keeruline eraldada (Faiers, 2022, lk 25–26). Peitsainena kasutati vase-, raua- või alumiiniumsoola, naturaalse peitsina uriini, puutuhka ja tanniini⁴. Šotlased värvisid oma lõnga mitmesuguste vahenditega, nt hinnati läänesaartel kõrgelt rikkalikke pruune ja punaseid toone andvaid kivisamblikke, kusjuures nendega värvitud lõngad olevat olnud koikindlad. (Faiers, 2022, lk 24; Rae, 2023, lk 88)

Tartani värvikombinatsioonid muutusid oluliselt aniliinvärvide leiutamisega XIX sajandi keskel, sest olid loodusvärvidest odavamad ning värvimise tulemus etteaimatav ja korratav. (Rae, 2023, lk 156) Esimese märkimisväärse katse tartanimustreid üles märkida tegi James Logan raamatus „The Scottish Gael“ (1831). Rohkem kui viitkümme mustrit koondav ülevaade sisaldab hilisemate uurijate hinnangul ebatäpsusi, aga oli alus igale järgnevale katsele tartani mustreid koondada. (Faiers, 2022, lk 15) Kõige eeskujulikumaks peetakse Main and Predominant Milli vabriku ca 240 mustrit koondavat kogumikku (Rae, 2023, lk 34). Tänapäeval on tartanimustreid palju rohkem, nende loomisel arvestatakse moe, stiili ja müügipotentsiaaliga.

⁴ Parkhape, suud kuivatava maitsega, parkiva ja kootava toimega kollakas pulber, mida leidub paljudes taimedes (nt pajukooses, viinamarjakestades) ja mida kasutatakse nt veinide valmistamisel (EKI ühendsõnastik 2024).

Uute mustrite loomisel vahetatakse peamiselt olemasolevate settide värvikombinatsioone (Rae, 2023, lk 154).

Tartani mustreid jagatakse sõltuvalt kategoriseerimisviisist kolmeks kuni kuueks (vt joonis 4). Nende nimetused võivad tekitada segadust, sest ei viita kudumisajale ega sellele, missugust värvitud lõnga kasutati. (Rae, 2023, lk 154; Faiers, 2022, lk 26)

Joonis 4. Tartani variandid kasutatud värvitoonide järgi.
(Allikas: a–c www.lochcarron.co.uk; d–f greatscotscotland.com)

a) MacPherson Ancient

b) Black Watch Weathered
(Reproduction)

c) MacPherson Modern

d) Stewart Hunting (Ancient)

e) Stewart Dress (Modern)

f) Scott Hunting Muted

Tüübid on:

1. iidne (ingl *Ancient*) – inspireeritud looduslikest värvidest, tagasihoidlikuma ja pehmema värvipaletiga; leiutatud XX sajandi alguses, väga populaarne 1930. aastatel. (Rae, 2023, lk 156; Faiers, 2022, lk 26);
2. reproduktsioon (ingl *Reproduction, Weathered*) – müütilist päritolu kujutlus, missugune võis näha välja tartan XVIII sajandi ülestõusude ajal; värvipalett inspireeritud 1946. aastal Cullodeni väljakaevamistelt leitud luitunud kangatükist. (Rae, 2023, lk 157; Faiers, 2022, lk 28);

3. modernne (ingl *Modern*) – aniliinvärvide kasutuselevõtuga seotud tumedam ja intensiivsem värvipalett, vähem harmoniseerivad kui loodusvärvid; sobisid XIX sajandi teise poole meeleoludega. (Rae, 2023, lk 157; Faiers, 2022, lk 27);
4. jahipidamise (ingl *Hunting*) – XIX sajandil kasutusele võetud mahedamates toonides tartanid sobisid jahipidamiseks; paljud tartanid olid niikuinii sinistes ja rohelistes toonides, võib viidata domineerivale värvikombinatsioonile. (Rae, 2023, lk 158; Faiers, 2022, lk 27);
5. pidulik (ingl *Dress*) – heledapõhjalised või mustvalged tartanid, seti põhivärv asendatud valgega; XIX sajandil sobilik leinariietuses; tänapäeval kannavad traditsioonilise šoti tantsu harrastajad. (Rae, 2023, lk 159; Faiers, 2022, lk 27);
6. tuhm (ingl *Muted, Antique*) – 1970. aastatel tekkinud iidse ja modernse tartani omadusi lõimiv variant; peetud tasakaalutuks, kirevaks ja maitsetuks (Rae, 2023, lk 158).

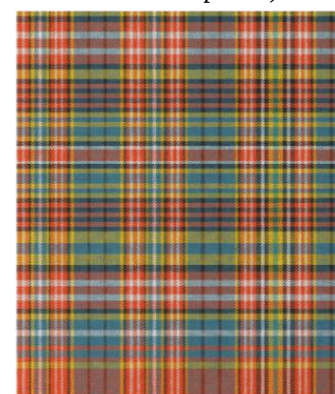
Tartani mustrid on kompositsioonilt ja värvikasutuselt väga erinevad, nt kahevärvilisel Rob Royle vahetuvad võrdsete vahemaade tagant punane ja must värv (vt joonis 5), aga Ogilvie of Airlie setis on üle 180 värvivahetuse (vt joonis 6) (Rae, 2023, lk 35). Mida rohkem värve, seda summutatum on tulemus ja värvitoonide tegelik kirkus avaldub lähivaatlusel. Enamik tartaneid koosneb laiematest triipudest moodustunud alusruudustikust, mille peal on kitsamate triipudega pealisruudustik. Seti proportsioone säilitades on tartani mustrit võrdlemisi lihtne suurendada või vähendada. (Faiers, 2022, lk 15)

Kilti on võimalik voltida nii triipu kui ka setti. Triipu voltimisel on voldiharjad igas setis samal kohal, setti voltimisel murtakse kangas iga voldi puhul mustri eri kohast, nii et valmis voldistik jätab mulje terviksetist. Setti volditud kildid on ka tänapäeval kõige levinum variant. (Faiers, 2022, lk 80–81)

Joonis 5. MacGregor Rob Roy Ancient (Allikas: www.scotlandshop.com)

Joonis 6. Ogilvie of Airlie Ancient (Allikas: www.scotlandshop.com)

2. Kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste kompositsioonilahendused

Tartanist erinevad ERM-i kogus olevate kaapotkleitide kangad nii rakenduselt kui ka mustrikompositsioonilt. Kui tartan on enamasti 2/2 toimses koes, siis kaapotkleitide kangad on eelkõige labases koes. 22 esemest kasutati vaid kahe puhul teist tüüpi kude: ERM 17266 Jõhvi (labasel põhjal poolatlaskoes triibud) ja ERM 379 Jüri (drellkangas) (vt joonis 7 ja 8). ERM 14935/1-2 Türi jakki ja seelikut vaatlen lõime- ja koelõngade värvierisuse tõttu eraldi.

Joonis 7. ERM 17266 Jõhvi poolatlaskoes triibud.
(Allikas: autori foto)

a) parem külg

b) pahem külg

Joonis 8. ERM 379 Jüri drellkangas.
(Allikas: autori foto)

a) parem külg

b) pahem külg

Järgnevates alapeatükkides kirjeldan uurimismetoodikat, annan ülevaate muuseumiesemete lähivaatlusel kogutud andmete analüüsi tulemustest ning kirjeldan mustrilooma põhimõtteid ja kasutatud elementide vahelisi proportsioone, samuti kangaste värvilahendusi. Fotod kangastest koos mustrijoonistega on lisas 1.

2.1. Metoodika

Külastasin 2023. aasta suvel ERM-i uurimissaali, kuhu tellisin teistkordseks vaatluseks välja sel hetkel kogudes olevad 21 kaapotkleiti ja -kostüümi. Pildistasin üles kangaste mustrikorrad ja määrasin kaasa võetud lõngade abil kasutatud värvid. Sobiliku värvi puudumisel lisasin sõnalisi täpsustusi ja püüdsin tabada ligikaudset tooni värvipliiatsite abil. Süstematiseerimise huvides paigutasin määratud toonid seejärel Anchori mulineede värvikaardile pakkumaks lugejale täpsemat ettekujutust, mis tooni võisid kasutatud lõngad ligikaudu olla. Sellise määramise juures säilib teatud subjektiivsus ja kõik otsused on mõjutatud minu kui autori hinnangust, seda eriti olukordades, kus täpset vastet saadaval ei olnud.

Peatükis kasutatud pildimaterjali seas on nii MuIS-ist pärinevaid kui ka minu fotosid. Kõik kangafotod on paigutatud nii, et lõimesuund on ülalt alla. Fotodel, millel on näha ka joonlauad ja nendele märgitud tähed „L“ ning „K“, tähistavad need samuti vastavalt lõime- ja koesuunda. Analüüsis kirjeldatud mustrikordade mõõtmed lõime- ja koesuunas olen nimetanud vastavalt mustrikorra pikkuseks ning laiuks. Kõikide kangaste täpsed mõõdud on lisas 1.

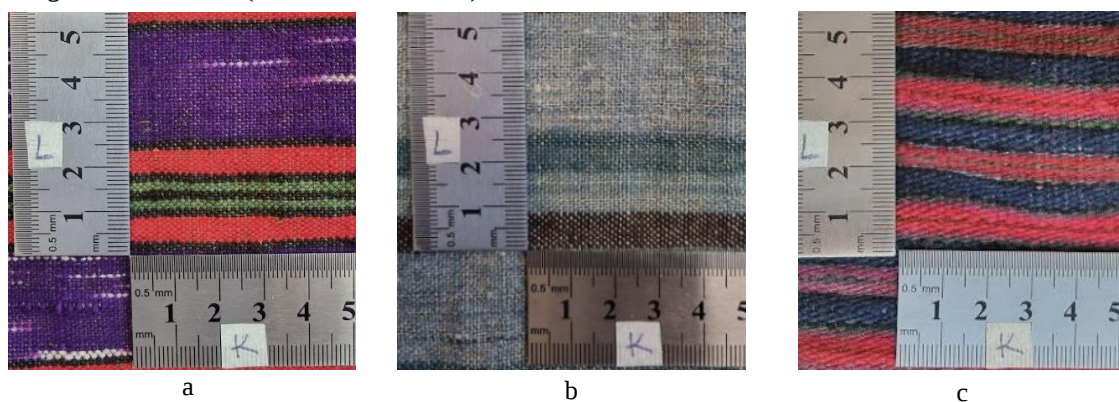
2.2. Mustrid

Mustrite põhjal jagasin kaapotkleitide ja -kostüümide kangad kolmeks:

- ruudulised kangad – koe- ja lõimesuunas sarnane värvide ning lõngade järgnevus (10 eset);
- triibulised kangad – kasutatud ühte värvi lõime (4 eset);
- kombineeritud mustriga kangad – meenutavad üldmuljelt triibulist kangast, kuid lõimesuunas kasutatud põhilõime kõrval ka n-ö aktsentlõime, moodustades kitsamad vertikaaljooned (8 eset).

Kõige vähem on muuseumiesemete seas **triibulisi** kangaid. Nende muster koosneb kahte tüüpi triipudest: ühevärvilisest **taustatriibust** ja sellega vahelduvast mitmevärvilisest **mustritriibust** (st kangal visuaalselt esile tõusev triip). Kahel juhul vaheldub terve kanga ulatuses üks tausta- ja üks mustritriip (ERM 10925 Ridala, ERM A 509:2072 Kose), kusjuures mõlemad on sama laiad (vt joonis 9a ja 9b). Ridala kleidikanga taustatriip on kootud neotud lõngaga – põhivärvi sees on värvimata lõngajookse.

Joonis 9. ERM 10925 Ridala (a), ERM A 509:2072 Kose (b) ja ERM A 509:2015 Eesti mandrial (c) kangaste triibustikud. (Allikas: autori fotod)

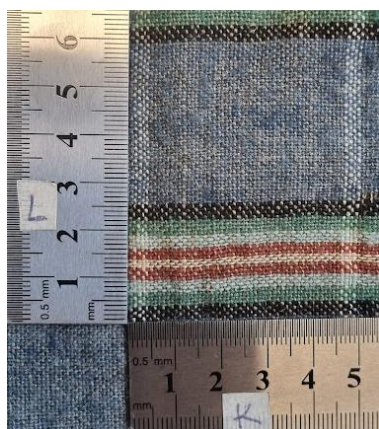
Joonis 10. ERM 14962
Anna triibustik.
(Allikas: autori foto)

Kahel kangal vaheldub taustatriibuga kaks mustritriipu:
ERM A 509:2015 Eesti mandriala (vt joonis 9c) ja ERM 14962 Anna (vt joonis 10). ERM 10925 Ridala ja ERM A 509:2015 Eesti mandriala kangaste mustritriibud on täislauksed⁵.

Kombineeritud mustriga kangaid on kaheksa. Mustrikordused jäävad kangati laiuses vahemikku 4–14 cm ja pikkuses 5,9–18,5 cm. Erineb triibustike vahetumise rütm nii koe- kui ka lõimesuunas. ERM 11138 Ambla kangal vaheldub koes üks mustritriip ühe taustatriibuga. Kuuel kaapotkleidil vaheldub koes taustatriip kahe eri mustritriibuga. ERM A 509:2016 Anna kangal vahelduvad kaks mustritriipu. Eri mustritriibustikega kangaste näited on joonisel 11.

Joonis 11. Kombineeritud mustriga kangaste triibustike näited. (Allikas: autori fotod)

a) ERM 11138 Ambla, koes üks mustri- ja üks taustatriip

b) ERM 5114 Harju-Jaani, koes kaks mustritriipu ja üks taustatriip

c) ERM A 509:2016 Anna, koes kaks vahelduvat mustritriipu

Neljal esemel on taustatriibud mustritriipudest laiemad. ERM 16436 ja ERM A 509:2071 (mõlemad Haljala) kaapotkleitidel on vahe kahekordne (vt joonis 12a), teistel väiksem. Mustritriibud on taustatriipudest pisut laiemad ERM 5114 Harju-Jaani kangal. ERM A 509:2017 Läänemaa kangal on üks mustri- ja taustatriip pea sama laiad, teine mustritriip on aga laiem (vt joonis 12b). Teistest erineb ERM 12759 Harju-Jaani, mille üks mustritriip on 2,8 cm ja teine 0,4

⁵ Triibud on kootud südamiku suhtes sümmeetriliselt (Uus, 2012, lk 64)

cm lai (vt joonis 12c). Kombineeritud mustriga kangastest on täislauksed triibustikud (eri triibustike korral vähemalt üks) kuuel kangal.

Joonis 12 . Näited eri laiusega mustri- ja taustatriipudest. (Allikas: autori fotod)

a) ERM A 509:2071 Haljala, taustatriibud mustritriipudest ca 2x laiemad

b) ERM A 509:2017 Läänemaa, mustritriibud eri laiusega (detail)

c) ERM 12759 Harju-Jaani, mustritriibud eri laiusega

Kombineeritud mustriga kangaid saab jagada ka **vertikaalsete triiburühmade arvu** järgi ühes mustrikorduses. ERM A 509:2017 Läänemaa kangal on 4,5 cm vahega kaks valgete triipude rühma, esimeses kolm ja teises viis triipu (vt joonis 13a). Ülejäänud kangastel on mustrikorduses üks vertikaalne triiburühm, aga varieerub triipude arv selles. ERM 16436 Haljala ja ERM 12759 Harju-Jaani kangastel on ühes triiburühmas kolm triipu. Esimese puhul on need eri laiusega (vt joonis 13b), teise puhul ühelaiused (vt ülal joonis 12c). Neljal kangal (ERM 5114 Harju-Jaani, ERM A 509:2071 Haljala, ERM 17266 Jõhvi, ERM A 509:2016 Anna) on vertikaalses triiburühmas kaks ühelaiust triipu (vt joonis 13c). ERM 11138 Ambla kangal on mustrikorduses üks vertikaaltriip (vt joonis 13d).

Joonis 13. Kombineeritud mustriga kangaste näited vertikaalsete triiburühmade järgi. (Allikas: autori foto)

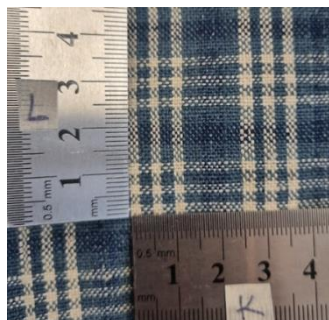
a) ERM A 509:2017 Läänemaa, kaks eri triiburühma (detail)

b) ERM 16436 Haljala, üks kolmest triibust koosnev triiburühm (detail)

c) ERM 17266 Jõhvi, üks kahest triibust koosnev triiburühm (detail)

d) ERM 11138 Ambla, üks triip (detail)

Joonis 14 . Ruudulised kangad, mille väike mustrikord moodustub põhivärvist ja sellel olevast ruudustikust.

a) ERM 769 Kuusalu

b) ERM 380 Jüri

c) ERM A 483:126 teadmata

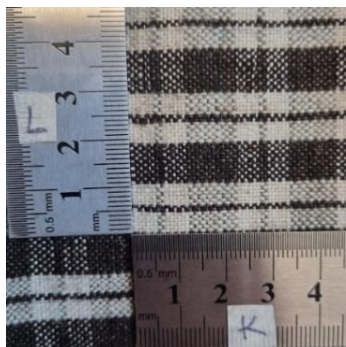

d) ERM 8571/ab Võnnu

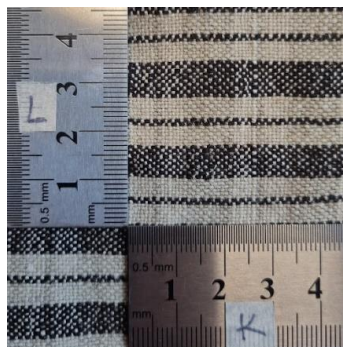
Ruudulise kangaga kaapotkleite ja -kostüüme on kümme. Seitsmel (ERM 769 Kuusalu, ERM A 483:126 teadmata, ERM 380 Jüri, ERM 14935/1-2 Türi, ERM 14920 Peetri, ERM 8571/ab Võnnu) tekib ruudumuster 2–3 värvi lõnga ristlemisel. Kõik sellised mustrikorrad on üsna väikesed, jäädes vahemikku 1,7×1,3 cm (ERM 380 Jüri) ja 3,1×3,1 cm (ERM A 483:126 teadmata). Neljal kangal (ERM 769 Kuusalu, ERM 380 Jüri, ERM A 483:126 teadmata, ERM 8571/ab Võnnu) moodustub mustrikord pigem domineerivast põhivärvist ja sellel olevast ruudustikust (vt joonis 14a–d).

ERM 14935/1-2 Türi ja ERM 14920 Peetri puhul moodustavad ristlevad lõngad mustrikorras visuaalselt pea ühesuurused nelinurgad (vt joonis 15a–c). Türi seelikukanga lõimelõngade kontrast on väiksem ja kangas tundub esmapilgul pigem triibuline kui ruuduline, kuid paigutasin selle siiski ruuduliste kangaste alla, sest eri tooni lõimelõngad vahelduvad ühtlase vahemaa tagant.

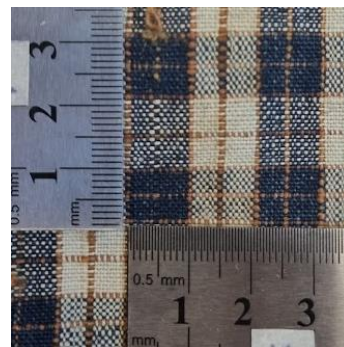
Joonis 15. Neljast ligikaudu ühesuurusest elemendist koosnev mustrikord.

a) ERM 14935/1 Türi (jakk)

b) ERM 14935/2 Türi (seelik), väga väike erinevus

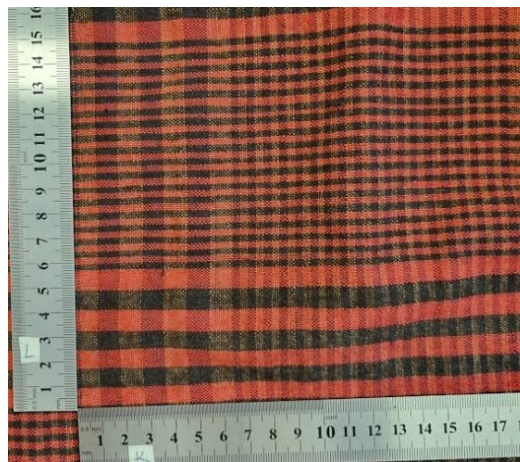
c) ERM 14920 Peetri

Sarnane mustrikord on ka ERM 16346 Ambla kaapotkleidil, kuid selle lõime- ja koelõngade värvid ei kattu ning mustrikord on oluliselt suurem, 6×7,2 cm (vt joonis 16). Ülejäänutest eristub selgelt tiheda värvivahetusega ERM A 266:1 Kodavere – kangale moodustunud ruudustikus vahelduvad laiemate triipudega osad väga kitsaste triipudega osadega. Visuaalselt tekib neljast nelinurgast koosnev mustrikord, aga nende omavahelised proportsioonid on erinevad. Kodavere kaapotkleidi kanga mustrikorra suurus on 14,7×18 cm (vt joonis 17).

Joonis 16. ERM 16436 Ambla mustrikord.

Joonis 17. ERM A 266:1 Kodavere mustrikord.

Täiesti teist tüüpi on drellkangast õmmeldud ERM 379 Jüri kaapotkleit, mille ruudustik tekib lõimesuunas tumeda taustavärvi ja heleda lõime ning koesuunas vahelduvate kaheksaguste mustritriipude ristlemisel. Mustrikorra suurus on 7,1×3,5 cm (vt ülal joonis 7).

ERM-i kogus olevate kaapotkleitide ja -kostüümide kangad on valdavalt ruudulised, nende seas ka kombineeritud mustritega kangad. Kõikide mustritüüpide puhul esineb erinevaid kompositsioonipõhimõtteid – triibuliste ja kombineeritud mustriga kangastel varieerub mustri- ning taustatriipude laiuste vahekord, ruudulistel kangastel mustriosiste proportsioonid ja mustrikordade suurus. Üheksal triibulisel või kombineeritud mustriga kangal on vähemalt üks mustritriibustik täislaukne.

2.3. Värvilahendused

Värvide määramine on paljuski subjektiivne, mistõttu kirjeldan kasutatud värvitoonide nüansse paratamatult tunnetuslikult. Peale selle mõjutab üksikute värvitoonide määramist ka nende ümbrus (Edwards, 2004, lk 12). Uuritud kangaste puhul on mõjutajaiks lisaks koelõngade värvitoonidele ka lõimede värv, 21 esemel on nähtaval nii koe- kui ka lõimelõngad. Selleks et

Joonis 18. Värviratas. (Allikas: png.toolsox.com)

kaapotkleitide kudumisel kasutatud lõngade värvitoone süstematiseerida, määrasin neile võimalikult lähedase vaste Anchor mulineede värvikaardil (vt kangaste andmeid lisas 1).

Kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste kudumisel kasutatud lõngade värvitoonide kirjeldamisel toetun värvirattale (vt joonis 18), millel on toodud primaar- ehk põhivärvid (kollane, sinine, punane), nende segamisel saadud sekundaarvärvid (roheline, oranž, violetne) ja põhi- ning sekundaarvärvide segamisel tekkivad tertsiaalvärvid (kollakasoranž,

punakasoranž, punakasvioletne, sinakasvioletne, sinakasroheline, kollakasroheline), kokku kaksteist tooni. (Edwards, 2004, lk 21–23)

12 uuritud kaapotkleidi ja -kostüümi kangad on **sinisel põhjal**, st taustatriibud või ruudustike taustad on sinised ning kudumisel on kasutatud siniseid lõngu. Samas ei ole kõik sinised üldmuljelt ja tajutavat värvitooni mõjutab mh lõimede värv. Nt määraksin ERM 12759 Harju-Jaani tumehalliks (nii on ka eseme MuIS-i kirjes, vt joonis 19), aga tegelikult on taustatriibu koelõng hallikassinine ja kasutatud on beeži lõime. Sarnane on olukord ka ERM 11138 Ambla puhul, mis on üldmuljelt hall, aga lähemal vaatlusel selgub, et sissekude on erksam sinine, mida mahendab ja muudab hallikaks beež lõim.

Taustatriibustikes ja -ruudustikes on kasutatud heledamat rohekassinist (ERM A 509:2072 Kose), keskmise tumedusega kirkast sinist (ERM 8571/ab Võnnu) ja isegi mustjassinist (ERM A 509:2015 Eesti mandrialal, ERM 379 Jüri). Kolmel esemel (ERM 380 Jüri, ERM 769 Kuusalu, ERM A 483:126 teadmata) on kasutatud nii lõime- kui ka koesuunas samu linaseid lõngu. ERM 380 Jüri ja ERM 769 Kuusalu kangad illustreerivad, kuidas mõjutab värvide kombineerimise

Joonis 19. ERM 12759 Harju-Jaani kaapotkleit. (Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/652603;b> autori foto)

a) üldvaade

b) detail kangast

vahekord nende tajumist. Nimelt on ERM 380 Jüri kangal kasutatud tumedamaid siniseid lõngu kui ERM 769 Kuusalu kangal, kuid kuna esimese ruudumuster sisaldab proportsionaalselt rohkem valget, mõjub ERM 380 Jüri kangas kokkuvõttes heledamalt kui ERM 769 Kuusalu oma (vt joonis 20).

Joonis 20. Kasutatud värvide omavahelise vahekorra mõju kanga üldmuljele. (Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/526725>; b <https://www.muis.ee/museaalview/526085>)

a) ERM 380 Jüri

b) ERM 769 Kuusalu

Sinisepõhjaliste kangaste mustritriipudes ja ruudustikes on kasutatud kuni seitset eri värvi lõnga, domineerivad punased ning rohelised toonid. Rohelistest (7 kangast) on kasutatud väga heledat kahvatu-rohelist (ERM 11138 Ambla, ERM 5114 Harju-Jaani), sinakasrohelist/mererohelist (ERM A 509:2071 Kose, ERM 11138 Ambla), külma säravrohelist (ERM 5114 Harju-Jaani, ERM A 509:2017 Läänemaa) ja tumerohelist (ERM 12759 Harju-Jaani, ERM 379 Jüri, ERM A 509:2015 Eesti mandrial).

Punase eri toone on seitsme sinisepõhjalise kaapotkleidi kangastes. Punasena määratlen selles töös toone, mis jäävad värvirattal punakasoranži ja violetse vahemikku. ERM 5114 Harju-Jaani triibustikes on kasutatud ühte helepunast ja kahte lillakasroosat koelõnga. Lähedalt on värviüleminekud selgelt eristatavad, kaugemalt sulanduvad kokku (vt joonis 21).

Nelja sinisepõhjalise kanga triibustikes on kasutatud kahte punast tooni koelõnga. Ühe puhul on kasutatud tuhmi

Joonis 21. Kaapotkleit ERM 5114 Harju-Jaani. (Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/553069>; b autori foto)

a) üldvaade

b) triibustik (detail)

helepunast ja heledamat vanaroosat (vt joonis 22a), ülejäänuil erksamaid punaseid koos lillakaspunastega (vt joonis 22b–d).

Joonis 22. Punased toonid sinisepõhjaliste kangaste triibustikes. (kaks eri punast).

a) ERM 12759 Harju-Jaani

b) ERM 17266 Jõhvi

c) ERM A 509:2017 Läänemaa

d) ERM A 509:2015 Eesti mandrial

ERM 8571/ab Võnnu ja ERM 379 Jüri kangastes on kasutatud ühte punast värvi lõnga. Esimesel juhul on tegu külmema tumepunasega, teisel juhul soojema helepunase tooniga. ERM 8571/ab Võnnu kangas on külma sinise ja punase koosmõjul isegi lillaka alatooniga (vt joonis 23).

Sinisepõhjaliste kangaste mustritriibustikes leidub ka musta, lambapruuni ja oranžikaspruuni tooni lõngu. Kahel kangal on sinist ka triibustikes. Helesinise põhjaga ERM 17266 Jõhvi kangal on kasutatud tumesinist, mustjassinise põhjaga ERM A 509:2015 Eesti mandrial kangal helesinist.

Sinisepõhjaliste kaapotkleitide kõrvale paigutub ainus rohekas**halli** põhjaga kleit ERM 16436 Haljala, mille mustritriibustikes on kasutatud kuut tooni lõnga, neist kolm punase eri toonid. Üldmuljelt jätab triibustik läbikumava mulje, sest labases koes on nähtaval ka valged ja beežid lõimed, mis vähendavad triibustiku intensiivsust (vt joonis 24).

Joonis 23. Kaapotkostüüm ERM 8571/ab Võnnu. (Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/554011>, b autori foto).

a) üldvaade

b) detail kangast

Joonis 24. Kaapotkleit ERM 16436 Haljala
(Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/514826>, b autori foto)

a) üldvaade

b) detail kangast

Teine suurem grupp kaapotkleite on **punasepõhjalised** (4), mille sekka arvestasin tuhm- ja oranžikasroosa taustatriibustikuga ERM A 509:2071 Haljala, keskmise tumedusega punase ERM A 266:1 Kodavere, tumepunase ERM 16346 Ambla ja erksa lillakasroosa ERM A 509:2016 Anna.

ERM A 509:2071 Haljala on ainuke kaapotkleit, mille mustritriip vaheldub kahe eri tooni ühevärvilise taustatriibuga, (vt ülal joonis 12a). Mustritriibus on kasutatud kuut eri värvi lõnga, neist kolm rohelised, lisaks tumesinine, valge ja punane. Triibustikus paiknevad roheline ja punane välimises servas. Mustritriipude värvijärjestus on läbivalt sama, kuid triibud ise on kangal peegelpildis. Lõim on rohekasbeež, vertikaaltriipudel valge.

ERM A 509:2016 Anna puhul kasutatud aga erksaid toone – lillakasroosat, külma sinakat rohelist, helepunast ning lambapruuni. Kuigi lähedalt vaadates on rohelise-pruunivärviliste triipude värvierinevused selged, mõjuvad need üldvaates pigem ühtlaselt tumedalt ja sama tooni roheline tõuseb paremini esile teises mustritriibus (vt joonis 25). Lõim on rohekasbeež, vertikaaltriipudel valge.

ERM A 266:1 Kodavere ja ERM 16346 Ambla kangastel on ka lõim värviline (vastavalt tumesinine ja kollane ning hele roosakaspunane ja rohekasbeež). Kodavere kaapotkleidi

Joonis 25. Kaapotkleit ERM A 509:2016 Anna (Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/6072>, b autori foto)

a) üldvaade

b) detail kangast

sissekoes on kasutatud punast ja lambapruuni, kanga üldmulje on soe oranžikaspunane. Ambla kaapotkleidi sissekude on tume rohekaspruun ja kirsipunane, mustris vahelduvad tumedamad punased ning pruunid ruudud erksamate vaarikapunastega.

Kaks kaapotkleiti on **lillapõhjalised**. ERM 10925 Ridala kangal on neotud lõngaga lilla taustatriibu külm toon värvuselt lähemal punasele kui sinisele. Mustritriibus eraldavad kitsad mustad triibud vastandvärve punast ja rohelist (vt ülal joonis 9a). ERM 14962 Anna kanga taustatriip on kirgas violetne, mustritriibustikes on kasutatud varieeruvast järjekorras ja laiuses seitset tooni lõnga (vt joonis 26a). Kõige silmatorkavam on violetse vastandvärv tumekollane, mis on ühe mustritriibustiku äärmine värv, asudes kohe taustatriibu kõrval. Sellele järgnevad kitsas punane ja laiem roheline, nende omakorda helepunane, hele ja tume lillakasroosa ning helesinine (vt joonis 26b). Viimased neli sulanduvad üldvaates gradiendiks. Teine mustritriibustik algab tumedama roosakaslillaga, millele järgneb laiem punane, kitsas kollane ja seda intensiivistav kitsas violetne triip, edasi roheline, helesinine, hele lillakasroosa ning helepunane (vt joonis 26c).

Joonis 26. Kaapotkleidi ERM 14962 Anna üldvaade (a) ja mustritriibustikud (b, c). (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/654777>, autori fotod)

Kolmel esemel ei saa kanga taustavärvi hästi määrata, sest ruudumustris kasutatud värvitoonid mõjuvad sama kaaluga. ERM 14920 Peetri kangas on kootud lõime- ja koesuunas, kasutades sama kolme tooni lõnga, nii et mustrikorduse kohta on kangas on üks tumesinine ja üks valge ning kaks nende toonide kombineerimisel tekkivat heledamat sinist ruutu (vt joonis 27). Jämedam kollakaspruun lõng moodustab kangale omakorda peene võrgustiku. Kollast on paremini näha heledapõhjalistel ruutudel.

Joonis 27. Pihaosa ERM 14920 Peetri.

(Allikas: a <https://www.muis.ee/museaalview/658592>, b autori foto)

a) üldvaade

b) detail kangast

ERM 14935/1-2 Türi jaki ja seeliku kangad erinevad: jakil on kasutatud lõimeks hallikasbeeži ja tuhma kollakaspruuni värvi lõnga, seelikul on viimase aseme valge lõim. Seelikukanga lõimelõngade kontrast on väiksem. Koesuunas on jakil kasutatud tumepruuni ja hallikasbeeži (sama mis lõim), seelikul tumepruuni ja soojemat beeži lõnga. Türi kaapotkostüümi jaki ja seeliku kangaste detailvaated on joonisel 28.

Joonis 28. Kaapotkostüümi ERM 14935/1-2 Türi jaki (a) ja seeliku (b) kanga detailvaade. (Allikas: autori fotod)

a) jaki kangas

b) seeliku kangas

Kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste värvikasutuses esineb eri tumedus- ning intensiivsuseastmega siniseid ja punaseid taustatoone, nii et muuseumiesemete kangaste üldmulje varieerub palju. Tajutavaid värvitoone mõjutavad nende ümbruses olevad teised värvid ja tegelikkuses kirkad koelõngad võivad mõjuda tuhmina. Enamusel (13) kangastel on kasutatud kahte värvi lõime, neljal kangal on lõimed kolmes eri toonis, viiel kangal on kasutatud ühte värvi lõime. Mustritriibustikes kasutatud eri tooni koelõngade arv varieerub rohkem, jäädes vahemikku 2–8. Kõige rohkem on triibustikes kasutatud roheline, punase ja pruuni eri toone. Kollast värvi leidub ainult ühe kanga triibustikus ja ühe kanga lõimedes. Kollasele on kõige lähemal eri kollakaspruunid, beežid ja paar oranžikat tooni.

Nii tartanite kui ka kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste seas on nii värvivaesemaid kui ka palju eri toone sisaldavaid varianti. Mustrikompositsioonilt leidub muuseumiesemete seas üksikuid, mille kangaste ruudustik moodustub lõime- ja koesuunas sarnase rütmiga järgnevuse, kuigi nende mustrid on lihtsama ülesehitusega ja koe- ning lõimesuunas ei ole kasutatud tingimata sama tooni lõngu. Võib arvata, et nagu muganesid siia jõudes rõivaste lõiked, juhtus sama ka mustritega.

3. Rõivakollektsioon [väraval]

Enne TÜ VKA-sse astumist mul kaapotkleitide vastu sügavamat huvi polnud ja kuigi õpingute ajal ei ole neist palju räägitud, jäid need linnamoelised rahvarõivad mulle siiski silma ning soovisin neist rohkem teada saada. Minu huvil on kaks põhjust: esiteks naudin õmblemist ja teiseks meeldib mulle ruuduline kangas, sh eriti šotiruuduline.

Loomeprotsess algas 2022. aastal rõivakujunduse aluste õppeaines, kus kavandasin kuuest komplektist koosneva kollektsiooni. Klassikalise stiili austajana arenesid selles suunas ka minu ideed. Soovisin tabada kaapotkleitide silueti, põimides nende lõikelist tegumoodi ja detaile ning ruudulist kangast. Kollektsioon on kantud sügise meeleoludest – kujutasin kleite kandvaid inimesi vihmastele munakivitänavatele, hubastesse kohvikutesse ja hämaratesse raamatukogudesse. Kavandite lõplik versioon valmis 2023. aasta talveks. Prototüüp ja mudel Veera valmisid tarbetekstiili praktikas. Hindamiseks tuli esitada vähemalt üks valmis ese, aga esitlesin kolme selleks hetkeks valminud kleiti ja kostüümi.

Kollektsiooni nimi [väraval] viitab olnu ja praeguse lõimimisele, kus kandja seljatagune on toetatud meie pärandkultuurist, aga ees ootab kaasaeg, mille trendide virvarri aitab üks klassikalisema siluetiga kostüüm või kleit tasakaalu luua.

Järgnevates alapeatükkides kirjeldan kollektsiooni valmimise protsessi. Kollektsioonil on tugev seos 2023. aastal kaitstud seminaritöö temaatikaga ehk kaapotkleitide ja -kostüümide lõikeliste lahendustega, kuid kirjeldan ka kasutatud kangaid ja võrdlen nende mustreid muuseumiesemete kangaste ning tartaniga. Kollektsiooniga seotud materjalid on lisades 2–4.

3.1. Lõiked

XIX sajandil kantud kaapotkleitide pihaosad varieerusid peamiselt seljaosa lõikelises lahenduses, hõlmad on üldmuljelt sarnasemad, erinevusi on talje sissevõttude arvus ja pikkuses. Peamiselt üheosalised varrukad on õlajoonel valdavalt volditud-kroogitud, varrukasuudes on kasutatud samuti voltimist või krookimist koos mansettidega, on ka sirgeid varrukasuid. Huvitava detailina on osadel varrukatel küünarnukivoldid. (Pürjema, 2023)

Joonis 29. Printsessõmblus, tahapoolle viidud õlaõmblus ja kroogitud varrukas (Allikas: Anne-Mai Animägi)

Kollektsioonis on kuus komplekti: neli kleiti ja kaks kostüümi (vt lisad 2 ja 4). Komplektide (v.a mantelkleit) läbiv joon on printsesslõige seljal ja kaks taljesissevõttu hõlmadel. Õlaõmblused on viidud tahapoolle. Otsustasin printsesslõike kasuks, sest soovisin kasutada muidu pigem tagasihoidliku joonega rõivaste juures põnevamat ja ruudulise kanga mustrisse sobitamise vaatest suuremat väljakutset pakkuvat lõiget. Varrukatüüpidest kasutasin nii kroogitud varrukasuudega ja mansettidega kui ka sirgelt töödeldud varrukasuudega ning küünarnukivoltidega varianti, lisamaks kollektsioonile variatiivsust. Varrukad on õlajoonel kroogitud. Pihaosa põhidetailid on joonisel 29. Seelikutel ja seelikuosadel kavandasin olenevalt komplektist täispikkuses sisse pressitud või pehmetes voltides variante.

Esimese lõike konstrueerisin enda mõõtudele. Istuvuse paika saamine võttis mitu katset, kuna mul pole rõivaste konstrueerimises palju kogemusi. Seelikutel ja seelikuosadel lõiget pole, voltisin need riskülikukujulistest kangatükkidest. Kuna

kollektsiooni pihaosad koosnevad mitmest detailist, mis ühes ruudulise kanga mustrisse sobitamisega tähendavad paratamatult suuremat kangakulu, panustan kestlikumasse moodi sellega, et iga kleit ja kostüüm on õmmeldud konkreetsele inimesele tema mõõtude järgi.

3.2. Kangad

Kangad kogusin aasta jooksul mitmest kohast. Kuigi oluks tore kangas ise kududa, polnud see ajaliselt ega rahaliselt mõeldav. Väljakutset pakkus jaemüügist sobilike kangaste leidmine, seda just mustri ja värvilahenduste osas. Soovisin kasutada villaseid (šoti)ruudulisi kangaid, kuid leidsin eelkõige sünteetilisi ja värvilt sobimatuid tooteid. Ka peenvillaste ruudukangaste 65 eurost algav meetrihind polnud minu eelarvet ja kollektsiooni tasuvust arvestades mõistlik.

Tegin kanga koostise osas möönduse, kasutades ka ülekaalukalt villasisaldusega kangaid, kui need sobisid mustri ning värvi poolest. Kollektioonis on kasutatud kolme 100% villast kangast, ülejäänud on villasisaldusega. Viimased pärinevad erakogust, on valmistatud ümbertöödeldud kiust või on kangapoodide restilõpud. Viskoosvoodri soetasin kaubandusest, pihaosade puuvillased väikese mustriga voodrikangad on erakogust.

Kollektioonis kasutatud kangad on valdavalt tumedad, mis mõjuvad minu arvates antud juhul väljapeetumalt, sobides sügiseste meeleoludega. Erand on mudeli Astri seelikuosa, kus kasutasin heledamat hallipõhjalist ruudukangast, mida tasakaalustab tumesinine pihaosa.

Kasutatud kangaid kirjeldan ja võrdlen nii tartani kui ka kaapotkleitide ning -kostüümide kangastega järgnevates alapeatükkides. Materjalide hinnakalkulatsioon on lisas 3.

Joonis 30. Pihaosa mulaaž sirge ja kroogitud varrukasuuga varrukaga. (Allikas: autori foto)

3.3. Kollektiooni valmistamine

Prototüüp lõike sobivuse testimiseks valmis 2023. aasta kevadel ja on alus ülejäänud mudelitele. Modelleerisin pihaosi modellide mõõtude järgi ja tegin mulaažid (vt joonis 30).

Järgnevalt annan kollektsioonist ülevaate mudelite kaupa.

Kasutasin läbivalt järgmisi töövõtteid: käsitsi õmblus varrukavoodril käeaugukaarel, mansettide siseküljel ja seelikute allääres, hõlmad kinnituvad trukkidega. Kollektiooni ajakalkulatsioon on lisas 3.

3.3.1. Kostüüm Veera

Veera jakk on koopia sirge varrukasuu ja küünarnukivoltidega prototüüpjakist. Mudel erineb ülejäänuid seelikutüübilt, mis meenutab kilti. Teistel mudelitel sellist lahendust kasutatud ei ole. Hõlmikseeliku esikülje ülekatte jaoks lisasin sellele laiuses kangast juurde. Selleks et triipu volditud hõlmikseelik taljel ja puusajoonel kehasse istuks, sättisin voldid taljel mõned mm üksteise peale, nii et seeliku laius puusajoonest taljeni kahaneb. Voltide fikseerimiseks õmblesin need selles vahemikus ka kinni, nagu tehakse ka kiltide puhul (vt joonis 31).

Joonis 31. Mudeli Veera hõlmikseeliku detailid. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

Joonis 32. Veera kangas. (Allikas: autori foto)

Kostüüm on õmmeldud 90% villasisaldusega 2/2 toimeses koes kangast, mis võib esmapilgul meenutada tartanit, kuid mustrit lähemalt vaadates on näha, et koesuunas on mustris tumedamat sinist tooni triibud kui lõimesuunas, st mustri alus ei ole korduv sett ja koelõnga domineerimisel võib tõmmata paralleele kaapotkleitidega. Erineb ka helehallide triipude vaheldumise rütm koe- ja lõimesuunas (vt joonis 32). Mustrikorduse suurus on 6,5×6,5 cm. Joonisel 33 on kostüüm Veera eest-, tagant- ja küljeltvaates (vt kavand 1 lisas 2).

Joonis 33. Mudel Veera eest-, tagant- ja küljeltvaates. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

3.3.2. Kostüüm Triin

Jakk Triin on tegumoelt identne jakiga Veera, kuid modelleerisin jakki kitsamaks ja pikendasin varrukad. Kasutasin kahte külma alatooniga ruudukangast. Jaki juurde kuulub ühest kangalaiust tehtud, pehmetesse vastandvõlvidesse (neli ees, kolm taga) seatud ja värvlile kinnitatud seelik. Kavandi järgi on selle mudeli seelikuosal rohkem volte ja seljaosal kurrutus, kuid mugandasin

Joonis 34. Kostüümi Triin kangad. (Allikas: autori fotod)

a) põhikangas I

b) põhikangas II

lõiget, sest kasutatud kangast oli keerukas enda soovide järgi hoidma panna.

Põhikangas I on 100% peenvill, kootud 2/2 toimselt. Kangas järgib koe- ja lõimesuunas sama mustrit, mustrikorduse suurus on 4×4 cm (vt joonis 34a). Mustrikompositsiooni põhimõttelt sobib kangas minu hinnangul nii kaapotkleitide kui ka tartan-tüüpi kangaste sekka (paigutades murdepunkti nt tumedama mustriosa keskel olevasse ruudukesse, on seti suurus ca 2×2 cm).

Põhikanga II koostist ei saanud ma määrata, aga see sisaldab kindlasti sünteetilist kiudu. Kangas on kootud labases koes, mustrikorduse suurus on 8×8 cm. Ka põhikangas II meenutab esmapilgul tartanit, kuid ei ole seda, sest koe- ja lõimesuunas on tumesinise ning musta kõrval kasutatud eri tooni rohelist värvi lõnga, üks külmem ja teine soojem.

Kasutasin neid kahte kangast koos, mahendamaks põhikanga I väga intensiivseid värve. Samuti mõjuvad kaks eri suurusega mustrit kõrvuti värskelt ja stiilselt. Kostüüm Triin on joonisel 35 ja detailvaated joonisel 36 (vt kavand 2 lisas 2).

Joonis 35. Kostüüm Triin eest- ja tagantvaates. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

Joonis 36. Mudeli Triin varrukas (a) ja hõlmatöötlus (b). (Allikas: Anne-Mai Animägi)

a) küünarnukivoltidega varrukas

b) hõlmatöötlus

3.3.3. Kleit Astri

Kleidil Astri on ühevärviline pihaosa ja hallipõhjalisest ruudukangast pehmetes voltides seelikuosa. Selle ruudulise kanga kasutamine oli kleidi omaniku erisoov, kuid piiratud koguse tõttu jagus kangast vaid seelikule, nii et otsisin sellega sobiva ühevärvilise kanga juurde. Kleidil on sirge varrukasuuga ja küünarnukivoltidega varrukad.

Kleidilõike tegemisega kaasnes silmatorkavaim erinevus kaapotkleitidest. Nimelt on XIX sajandi kaapotkleidid esikinnisega, mis ei sobi minu kavanditega. Lisaks ei kanta tänapäeval põlle, mis seelikulõhandiku kinni kataks. Seetõttu õmblesin hõlmade ülekatted alt kokku, kinnitasin ülejäänud osa truckidega ja kleidi põhikinnis on küljelukk. Vt piha- ja seelikuosa ühenduse tööproovi ja lõpptulemust joonisel 37.

Joonis 37. Kleidi pihaosa hõlma töötlus. Tööproov paremalt (a) ja pahemalt (b) poolelt ning valmis kleidil (c). (Allikas: autori fotod, Anne-Mai Animägi)

Kavandi järgi on mudelil Astri mansettidega varrukad ja kleit ulatab põlvini. Tellija soovil vahetasin varruka sirge vastu. Samuti jäi seelikuosa nii pikaks, kui kangas võimaldas. Seelik on volditud suunaga eest keskelt lahku, nii et seljale tekib üks vastandvolt. Allääre viimistlesin puuvillase toodiga, mis võimaldas säilitada maksimaalse seelikupikkuse.

Joonis 38. Kleidi Astri seelikukangas. (Allikas: autori foto)

Kleidi pihaosa kangas on uusvill, kootud labases koes. Samuti on labases koes ruuduline kangas. Lisaks värvile eristab seda ülejäänud ruudulistest kangastest suurem mustrikordus 13,7×12 cm (vt joonis 38). Kangal vahelduvad tumedamad ja heledamad halli värvi taustatriibud, millele moodustub musta-sinisevärviliste triiburühmade ristlemisel just kui pealisruudustik, meenutades kompositsioonilt ERM 8571/ab Võnnu kangast. Kleidi tagant- ja üldvaade on fotol 39 (vt kavand 3 lisas 2).

Joonis 39. Kleit Astri tagant- ja üldvaates. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

3.3.4. Kleit Laura

Mudelil Laura on kavandi järgi sirged varrukad, aga vahetasin need mudeli Astri omadega ära, et kollektsioonis säiliks planeeritud varrukatuüpide vahetust. Seelikuosal on täispikkuses sisse pressitud ühesuunalised voldid. Kleidi õmblemisel kasutasin samu töövõtteid nagu mudelil Astri. Kasutasin kahte kangast, hõlmad on ühevärvilised tumerohelised ja ülejäänud villasisaldusega tumehall ruuduline (vt joonis 40). Laura on kollektsiooni kõige tumedam mudel. Kangale tekib ruudustik tumesiniste ja roostepruunide lõngade ristlemisel. Labases koes kanga mustrikorduse suurus on 4,5×4,5 cm. Muster on koe- ja lõimesuunas sarnane, kordudes järjest ja seda võib võrrelda asümmeetrilise tartaniga. Kleidi üld- ja detailvaade on joonisel 41 (vt kavand 4 lisas 2).

Joonis 40. Kleidi Laura kangas. (Allikas: autori foto)

Joonis 41. Kleidi Laura üld- ja detailvaade. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

3.3.5. Kleit Anni

Joonis 42. Kleidi Anni üldvaade. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

Kleidil on mansettidega puhvvarrukad ja pehmetes voltides seelik, sarnanedes enim mudeliga Laura, samas olles üldmuljelt vähem range. Õmblemisel on kasutatud ühevärvilist ja ruudulist kangast. Esimene neist on sama, mida kasutasin Laura pihaosa hõlmadel, teisest kangast on valmistatud kostüüm Triin (vt kanga kirjeldust ptk 3.3.2). Ühevärvilisest kangast on lõigatud selja küljedetailid ja varrukamansetid. Joonisel 42 on kleidi Anni üldvaade, joonisel 43 detailvaated (vt kavand 5 lisas 2).

Joonis 43. Puuvillane toot (a) ja varrukamansett niidist nõõpaugu ning metallnööbiga (b) (Allikas: Anne-Mai Animägi)

a)

b)

3.3.6. Mantelkleit Harriet

Mantelkleidil Harriet ei ole printsessõmbusi ega taljeläbilõiget. Modelleerisin baaslõiget, avades hõlmade taljesissevõtud käeaugukaarele, mis andis taljele laiust juurde. Seljalt kaotasin printsessõmbused, ühendades lõiked käeaugukaarel, mis samuti vööjoonele ruumi lisas. Mantelkleidi kummalgi hõlmal on viis ja seljaosal kümme sissevõtuvolti, mis on paigutatud mustri eri osadele, nii et seljal domineerib erksam roostepunane osa ruudustikust, hõlmadel rahulikumana mõjuv tumesinine. Mantelkleidil on sirge varrukasuuga ja küünarnukivoltidega varrukad.

Kleit on õmmeldud 2/2 toimses koes villasegu kangast (vt joonis 44), kus säbrulisel tumesinisel taustal ristleb koe- ja lõimesuunas kompositsioonilt sümmeetrilise tartani sarnane muster. Mustrikorduse suurus on 5×4 cm. Joonisel 45 on mantelkleidi üld- ja tagantvaade (vt kavand 6 lisas 2).

Joonis 44. Mantelkleidi Harriet kangas. (Allikas: autori foto)

Joonis 45. Mantelkleidi Harriet üld- ja tagantvaade. (Allikas: Anne-Mai Animägi)

Kokkuvõte

Minu loov-praktilist ja uurimuslikku lähenemist kombineeriv lõputöö seadis eesmärgiks uurida ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ning -kostüümide kangaste mustri- ja värvilahendusi ning nende võimalikke seoseid tartaniga. Lõputöö loov-praktiline väljund on kaapotkleitidest ja tartanist inspireeritud rõivakollektsioon [väraval]. Usun, et saavutasin oma lõputöö eesmärgi.

Uute tegumoodide ja mustrite mooditulekut mõjutavad palju ajaloolised isikud, kes neisse rõivastunud on. Nii oli ka tartaniga, millest kujunes XIX sajandil – nii varasemate mahasurumiskatsete kui ka hilisema populariseerimise toel – moekangas, mida armastas mh kuninganna Victoria. Algselt Šoti mägismaalaste igapäevarõivas, avastas tartani kõrgklass ja see muutus nii hinnaliseks, et mägismaalased seda osta ei jaksanud. Industrialiseerimine tõi kaasa masstootmise ja šotiruuduline kangas levis ajapikku väljapoole Suurbritanniat, mugandudes kohalikele oludele ning võimalustele vastavaks.

Kuigi valdavalt ruudulised, ei sarnane enamuse kaapotkleitide ja -kostüümide kangaid oma mustrite ega värvilahenduste poolt väga tartaniga. Kangaid, kus koesuunas on kootud sisse sama lõngade järgnevus kui lõimesuunas, nii et tekib sümmeetriline ruudumuster, on vähe. Valdavalt on tegu kas lõime- ja koesuunas eri värvi lõngade ristlemisel tekkinud ruudumustritega või tekib ruuduline kangas domineerivate koesuunaliste mustritriipude ja tagasihoidlikemate lõimesuunaliste vertikaaltriibustike ristlemisel, nii et mõjuvad esmapilgul isegi triibulisena. Esemete seas on selliseid, mille kangal vaheldub üks mustritriip ühe taustatriibuga, aga rohkem esineb kangaid, millel vahelduvad kaks mustritriipu ühe taustatriibuga. Kangaste mustrikorrad on väga mitmekesise suurusega – väiksemate küljepikkus võib olla isegi alla 2 cm, samas kui suurima mustrikorraga kangal on ühe külje pikkus 18 cm.

Värvilahendustelt on kõige levinumad sinise- ja punasepõhjalised kaapotkleidid ning -kostüümid, st nende kangaste taustatriibud või mustriruudustiku taust on sinine või punane. Seejuures varieerub oluliselt taustavärvi toon, nt on nii päris helesiniseid, aga ka mustjassiniseid kangaid. Labaselt kootud kangaste tajutavat värvitooni mõjutab ka kasutatud lõimede värv, nii et esmapilgul üht tooni kangas võib lähemal vaatlusel olla kootud hoopis teist tooni lõngadest.

Erineb ka kangaste kudumisel kasutatud värvitoonide arv, jäädes koesuunas vahemikku 2–8. Värvidest leidub palju sinise, punase ja roheline eri toone. Olenevalt mustrist võib olla tegu nii tuhmi kui ka kirka kompositsiooniga. Viktoriaanlikus Suurbritannias soosis mood tumedaid

värvitoone, mis mõjutas ka ajastu tartanite värvivalikut. Kaapotkleitide kangad on aga paljuski pigem heledad või kirkad tumedad ega jäta nii sünget muljet.

Minu rõivakollektsioon [väraval] kombineerib klassikalises, kuid tänapäevases võtmes kaapotkleitide siluetti ja lõiget ruudulise kanga mustritega. Kleitide ja kostüümide lõiked on inspireeritud kaapotkleitide lõikelisest lahendusest, muuseumiesemetest erinevad õmblusvõtted. Aja- ja raharessurssi arvestades otsustasin soetada sobivad kangad kaubandusest, lähtudes kanga koostisest ning sobivusest kollektsiooni tervikusse. Mustrikompositsioonilt leidub kangaid, milles on sarnaseid jooni nii kaapotkleitide kui ka tartaniga, kuigi täpset vastet ei leidu kummagi seas. Kollektsioon valmis ligi kahe aasta jooksul ja sellele tagasi vaadates tunnetan enda arenguhüpet nii kavandamise, ideede lihvimise, terviku sobitamise kui ka praktiliste õmblustehniliste oskuste osas. Olen rahul otsusega luua iga komplekt kindlale inimesele, sest kuigi standardmõõtudele õmblemine võtnuks vähem aega, õppisin konkreetse inimese mõõtudele õmmeldes rohkem. See väärtuslik kogemus annab julgust ka edaspidi klientidele personaalset teenust pakkuda.

Kasutatud allikad

- Blackie, L. (1997). *Clans & Tartans. A Comprehensive & Fully Illustrated Guide to the Clans and Tartans of Scotland*. Grange Books.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. *tartan*. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/art/tartan-textile-design>
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. *kilt*. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/kilt>
- EKI ühendsõnastik (n.d). *klann*. *Sõnaveeb*. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/klann/1>
- EKI ühendsõnastik (n.d). *tanniin*. *Sõnaveeb*. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/tanniin/1>
- Edwards, B. (2004). *Color: A Course in Mastering the Art of Mixing Colors*. Tarcher.
- Faiers, J. (2022). *Tartan: Revised and Updated*. Bloomsbury Visual Arts.
- Loranger, D. & Sanders, D. A. (2020). *The Ties That Bind: Britain's Use of Scottish Highland Dress*. *Clothing and Textiles Research Journal*, Vol. 38(4), lk 240–254.
- Palmer Designs Scotland. <https://palmerdesignsscotland.com/> (vaadatud 19.01.2024)
- Pürjema, I. (2023). *XIX sajandi kaapotkleidid Eesti Rahva Muuseumi kogus: lõikelised lahendused ja õmblusvõtted*. [Seminaritöö. Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia].
- Rae, V. (2023). *The Secret Life of Tartan*. Black and White Publishing Ltd.
- Reid, S. (2013). *Scottish National Dress and Tartan*. Shire Publications Ltd.
- Uus, I. (2012). *Noppeid Kihnu näputööst*. OÜ Eesti Loomeagentuur.

Esemelised allikad

- ERM 379 Jüri
- ERM 380 Jüri
- ERM 769 Kuusalu
- ERM 5114 Harju-Jaani
- ERM 8571/ab Võnnu
- ERM 10925 Ridala
- ERM 11138 Ambla
- ERM 12759 Harju-Jaani
- ERM 14920 Peetri

ERM 14935/1-2 Türi

ERM 14962 Anna

ERM 16346 Ambla

ERM 16436 Haljala

ERM 17266 Jõhvi

ERM A 266:1 Kodavere

ERM A 483:126 teadmata

ERM A 509:2015 Eesti mandrialal

ERM A 509:2016 Anna

ERM A 509:2017 Läänemaa

ERM A 509:2071 Haljala

ERM A 509:2072 Kose

Pildiallikad

The Scottish Register of Tartans. *Sümmeetriline ja asümmeetriline sett*, [Fotod].

<https://www.tartanregister.gov.uk/threadcount>

The Scottish Register of Tartans. *Balmorali tartan*, [Joonis].

<https://www.tartanregister.gov.uk/tartanDetails?ref=182>

Lochcarron of Scotland. *Black Watch Weathered*, [Fotod]. [https://www.lochcarron.co.uk/black-](https://www.lochcarron.co.uk/black-watch-weathered-heavy-weight-tartan-fabric)

[watch-weathered-heavy-weight-tartan-fabric](https://www.lochcarron.co.uk/black-watch-weathered-heavy-weight-tartan-fabric)

Lochcarron of Scotland. *MacPherson tartanid*, [Fotod]. [https://www.lochcarron.co.uk/fabric-](https://www.lochcarron.co.uk/fabric-cloth-shop/tartan-fabric/strome-tartan?att_tartan=254)

[cloth-shop/tartan-fabric/strome-tartan?att_tartan=254](https://www.lochcarron.co.uk/fabric-cloth-shop/tartan-fabric/strome-tartan?att_tartan=254)

National Museums Scotland. *Falkirki tartani fragment*, [Foto].

<https://nms.scran.ac.uk/database/record.php?usi=000-100-036-743-C>

Scotland Shop. *MacGregor Rob Roy Ancient tartan*, [Foto].

[https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-](https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-fabric?tartan=MacGregor%20Rob%20Roy%20Ancient)
[fabric?tartan=MacGregor%20Rob%20Roy%20Ancient](https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-fabric?tartan=MacGregor%20Rob%20Roy%20Ancient)

Scotland Shop. *Ogilvie of Airlie tartan*, [Foto].

[https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-](https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-fabric?tartan=Ogilvie%20of%20Airlie%20Ancient)
[fabric?tartan=Ogilvie%20of%20Airlie%20Ancient](https://www.scotlandshop.com/tartan/fabrics/10oz-pure-wool-tartan-fabric?tartan=Ogilvie%20of%20Airlie%20Ancient)

Great Scot. *Scott Hunting (Muted) tartan*, [Foto].

<https://greatscotscotland.com/collections/tartan-library-fine-wool/products/scott-hunting-muted>

Great Scot. *Stewart Dress (Modern) tartan*, [Foto].

<https://greatscotscotland.com/collections/tartan-library-fine-wool/products/stewart-dress-modern>

Great Scot. *Stewart Hunting (Ancient) tartan*, [Foto].

<https://greatscotscotland.com/collections/tartan-library-fine-wool/products/stewarthunting-ancient>

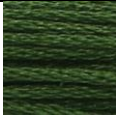
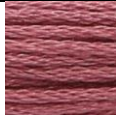
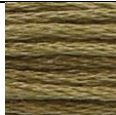
Premium PNG. *Color Wheel clipart*, [Joonis]. https://png.toolxox.com/pinclip?p=hhoimi_color-wheel-clipart/

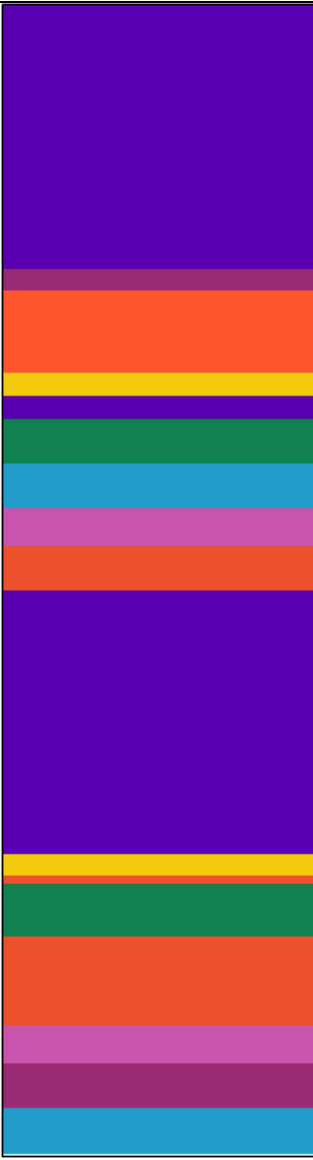
Lisa 1 ERM-i kogudes olevate kaapotkleitide ja -kostüümide kangaste põhiandmed
Triibulised kangad

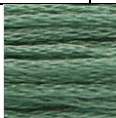
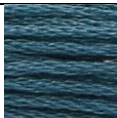
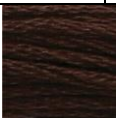
ERM 10925 Ridala <i>labane, triibuline</i> <i>mustritriip 2,5 cm</i> <i>taustatriip 2,5 cm (neotud)</i>		 M 1:1	 M 1:1
---	--	---	--

Anchor kood	KUDE				
		#00101	#00013	#00256	#00382
	LÕIM				
		#00899			

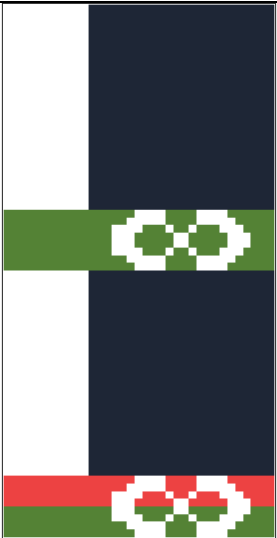
ERM A 509:2015 Eesti mandriala <i>labane (koerips), triibuline</i> <i>mustritriip I 1,4 cm</i> <i>mustritriip II 0,7 cm</i> <i>taustatriip 0,4 cm</i>		 M 1:1	 M 1:1
--	--	---	--

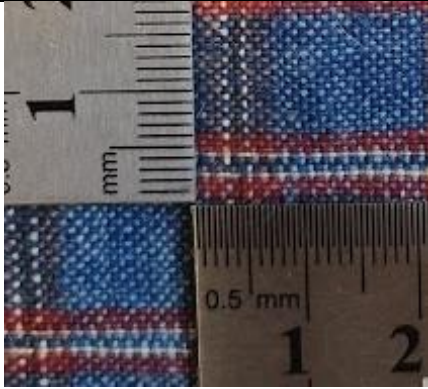
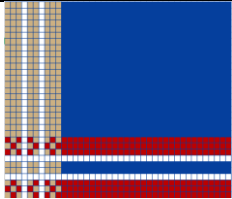
Anchor kood	KUDE						
		#00150	#01044	#01025	#00978	#00352	#01018
	LÕIM						
		#00856					

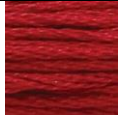
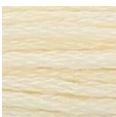
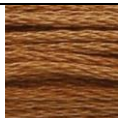
ERM 14962 Anna <i>labane, triibuline</i> <i>mustritriip I 4,2 cm</i> <i>mustritriip II 4,3 cm</i> <i>taustatriip 3,4 cm</i>								
		M 1:1					M 1:1	
Anchor kood	KUDE							
		#00112	#00169	#01025	#00246	#00307	#00094	#00089
	LÕIM							
		#00956						

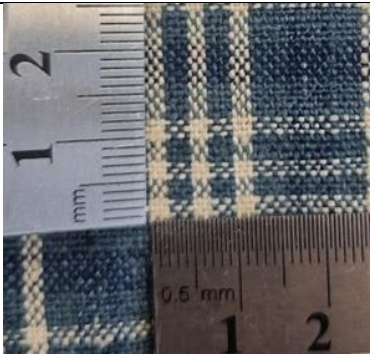
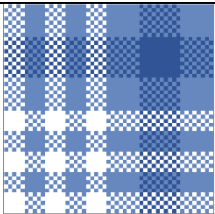
ERM A 509:2072 Kose <i>labane, triibuline</i> <i>mustritriip 2,6 cm</i> <i>taustatriip 2,8 cm</i>						
		M 1:1		M 1:1		
Anchor kood	KUDE					
		#00850	#00216	#00851	#00382	
	LÕIM					
		#00275				

Ruudulised kangad

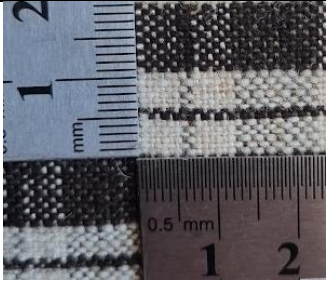
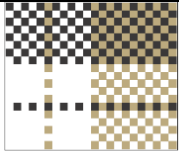
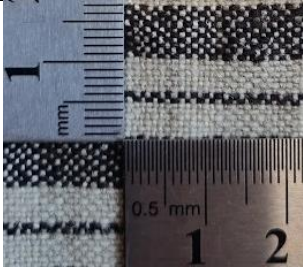
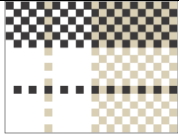
ERM A 379 Jüri drell, ruuduline mustrikord 7,1×3,5 cm		 M 1:1		 M 1:1
Anchor kood	KUDE			
		#00152	#01044	#00013
	LÕIM			
		#00831		

ERM 8571 Võnnu <i>labane, ruuduline</i> <i>mustrikord 1,6×2 cm</i>			
		M 1:1	M 1:1

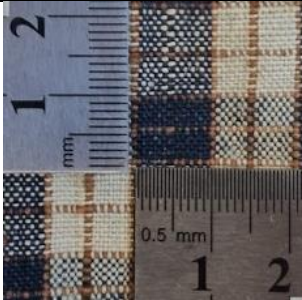
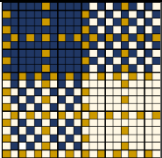
Anchor kood	KUDE			
		#00275	#00162	#01005
	LÕIM			
		#00275	#00978	#00375

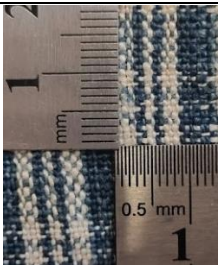
ERM 769 Kuusalu <i>labane, ruuduline</i> <i>mustrikord 2,8×2,8 cm</i>			
		M 1:1	M 1:1

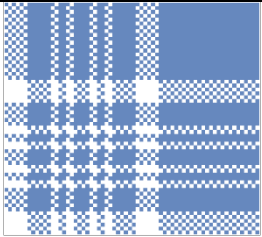
Anchor kood	KUDE			
		#00275	#00150	#00921
	LÕIM			
		#00275	#00150	#00921

ERM 14935/1-2 Türi <i>labane, ruuduline</i> <i>jakk: mustrikord 1,9×2,3 cm</i> <i>seelik: mustrikord 1,7×2,3 cm</i> <i>*jakil kasutatud ühes kohas</i> <i>tumepruuni asemel tumerohelist</i>	JAKK	 M 1:1	 M 1:1
	SEELIK	 M 1:1	 M 1:1

Anchor kood	JAKK	KUDE			
			#00382	#00899	#00862*
		LÕIM			
			#00899	#00277	
	SEELIK	KUDE			
			#00382	#00372	
		LÕIM			
			#00275	#00899	

ERM 14920 Peetri <i>labane, ruuduline</i> <i>mustrikord 2,1×2,1 cm</i>			 M 1:1			 M 1:1
Anchor kood	KUDE					
		#01036	#00310	#00885		
	LÕIM					
		#01036	#00310	#00885		

ERM 380 Jüri <i>labane, ruuduline</i> <i>mustrikord 1,7×1,3 cm</i>			 M 1:1			 M 1:1
Anchor kood	KUDE					
		#01034	#00275			
	LÕIM					
		#00150	#00275			

ERM A 483:126 teadmata <i>labane, ruuduline</i> <i>mustrikord 3,1×3,2 cm</i>	 M 1:1	 M 1:1
---	---	--

Anchor kood	KUDE		
		#00275	#00779
	LÕIM		
		#00275	#00779

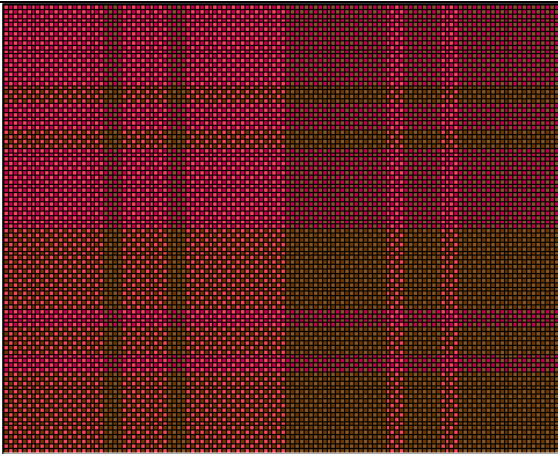
ERM 16346 Ambla

labane, ruuduline

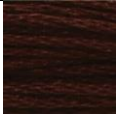
mustrikord 6×7,2 cm

M 1:1

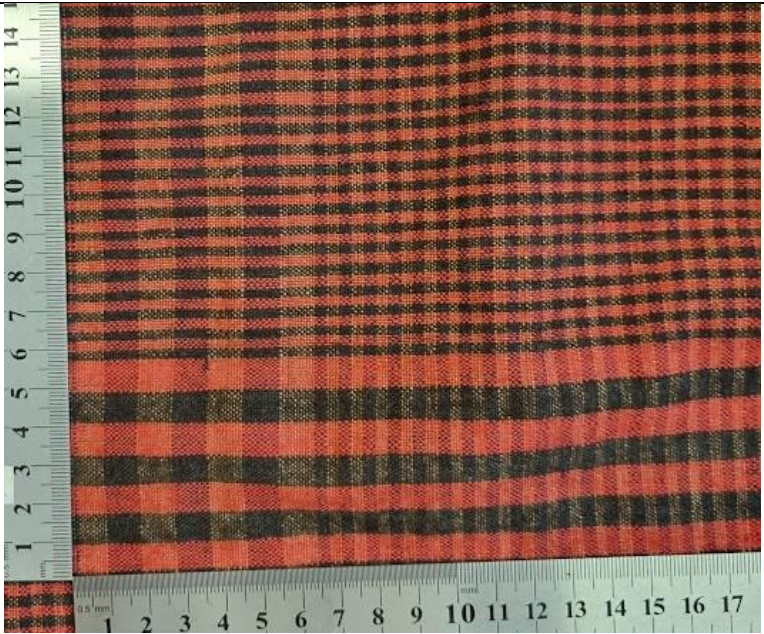
M 1:1

Anchor kood	KUDE		
		#00045	#00381
	LÕIM		
		#01006	#00856

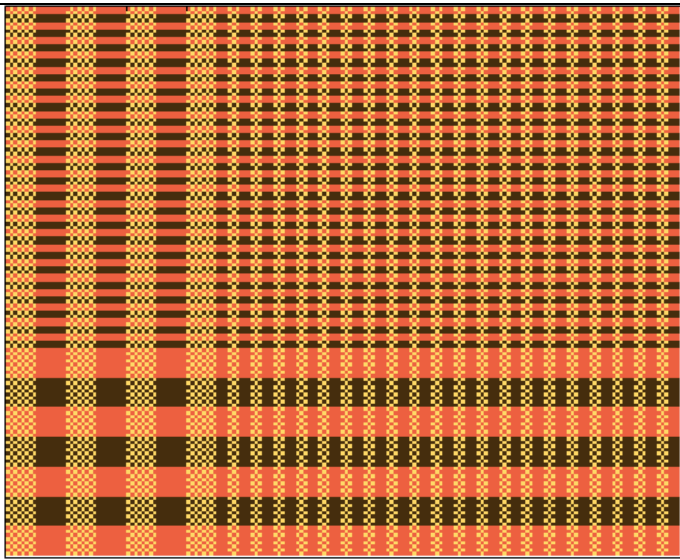
ERM A 266:1 Kodavere

labane, ruuduline

mustrikord 14,7×18 cm

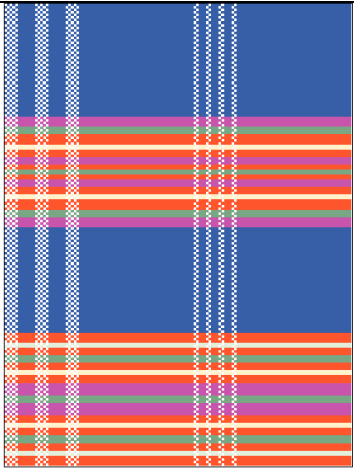
M 1:2

M 1:2

Anchor kood	KUDE		
		#00382	#01025
	LÕIM		
		#00874	#01036

Kombineeritud kangad

ERM A 509:2017 Läänemaa labane, kombineeritud mustrikord 18,5×14 cm									
		M 1:3				M 1:3			
Anchor kood	KUDE								
	LÕIM								
		#01036	#01074	#00240	#00215	#00094	#01006	#00390	
		#00956	#00390						

ERM 11138 Ambla

labane, kombineeritud

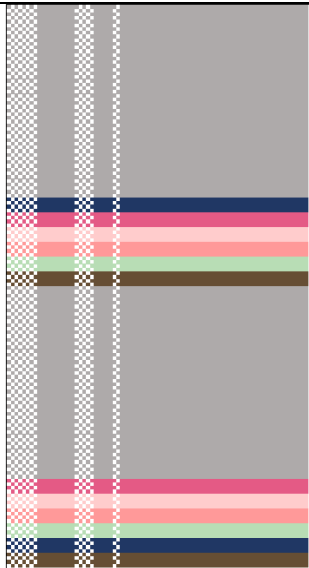
mustrikord 5,9×4,5 cm

M 1:1

M 1:1

Anchor kood	KUDE						
		#00977	#00382	#00221	#00351	#01042	#00300
	LÕIM						
		#00956	#00926				

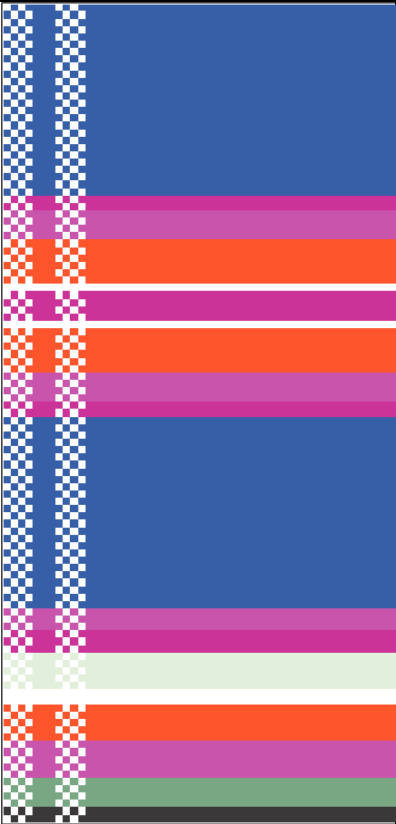
ERM 16436 Haljala
labane, kombineeritud
mustrikord 15×8 cm

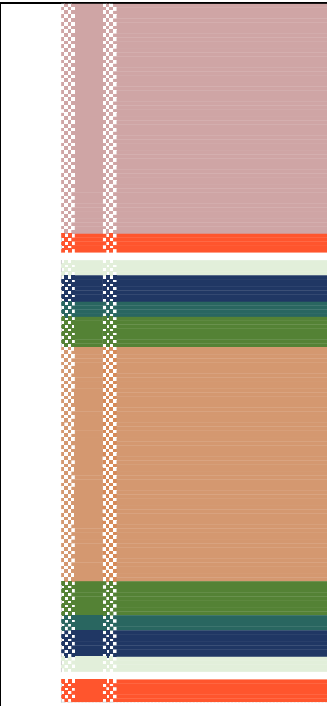
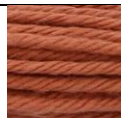
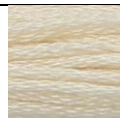
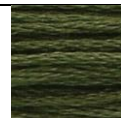
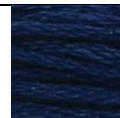
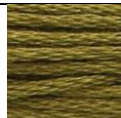
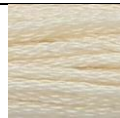

M 1:2

M 1:2

Anchor kood	KUDE							
		#00816	#00020	#01042	#01016	#01047	#00277	#08581
	LÕIM							
		#00275	#00831					

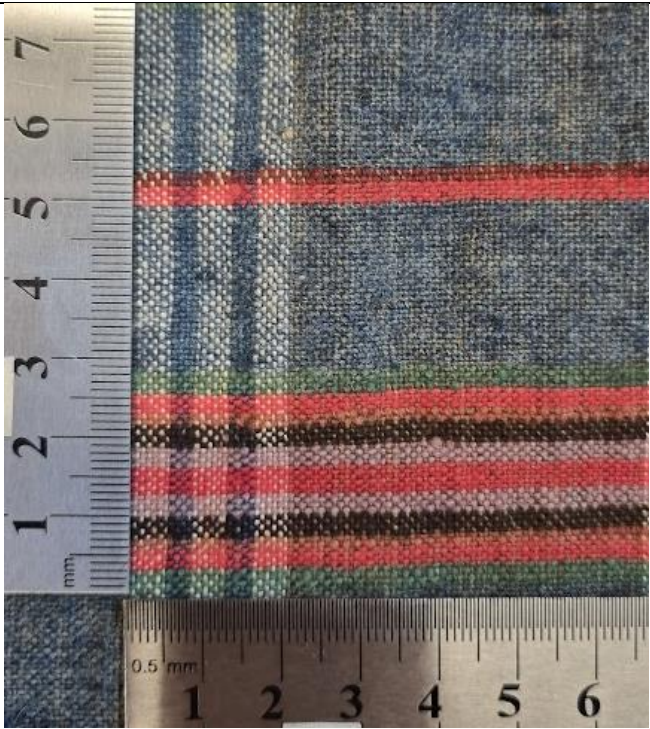
ERM 5114 Harju- Jaani <i>labane,</i> <i>kombineeritud</i> <i>mustrikord</i> <i>10,9×5,4 cm</i>									
		M 1:1					M 1:1		
Anchor kood	KUDE								
		#00978	#00926	#00213	#00382	#00089	#00244	#00047	#00094
	LÕIM								
		#00978	#00926						

ERM A 509:2071 Haljala <i>labane, kombineeritud</i> <i>mustrikord 18,5×7,7 cm</i>									
		M 1:2		M 1:2					
Anchor kood	KUDE								
		#00679	#00926	#00884	#00269	#00150	#01025	#08581	#00221
	LÕIM								
		#00281	#00926						

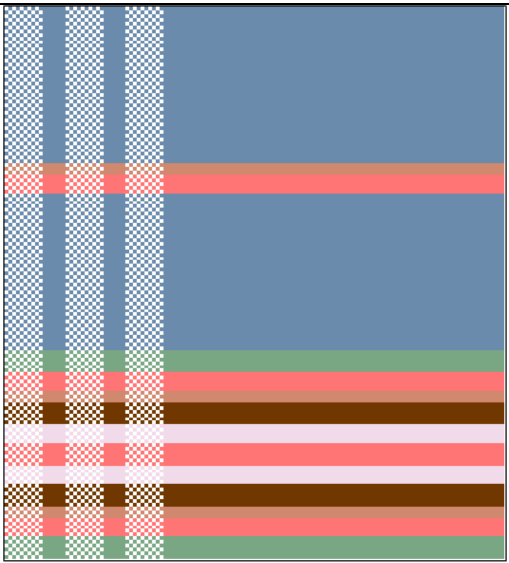
ERM 12759 Harju-Jaani

labane, kombineeritud

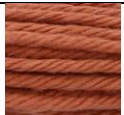
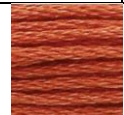
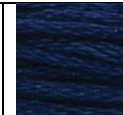
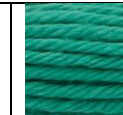
mustrikord 7.4×6,8 cm

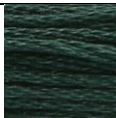

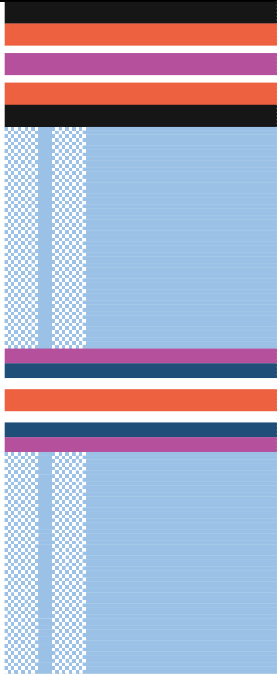
M 1:1

M 1:1

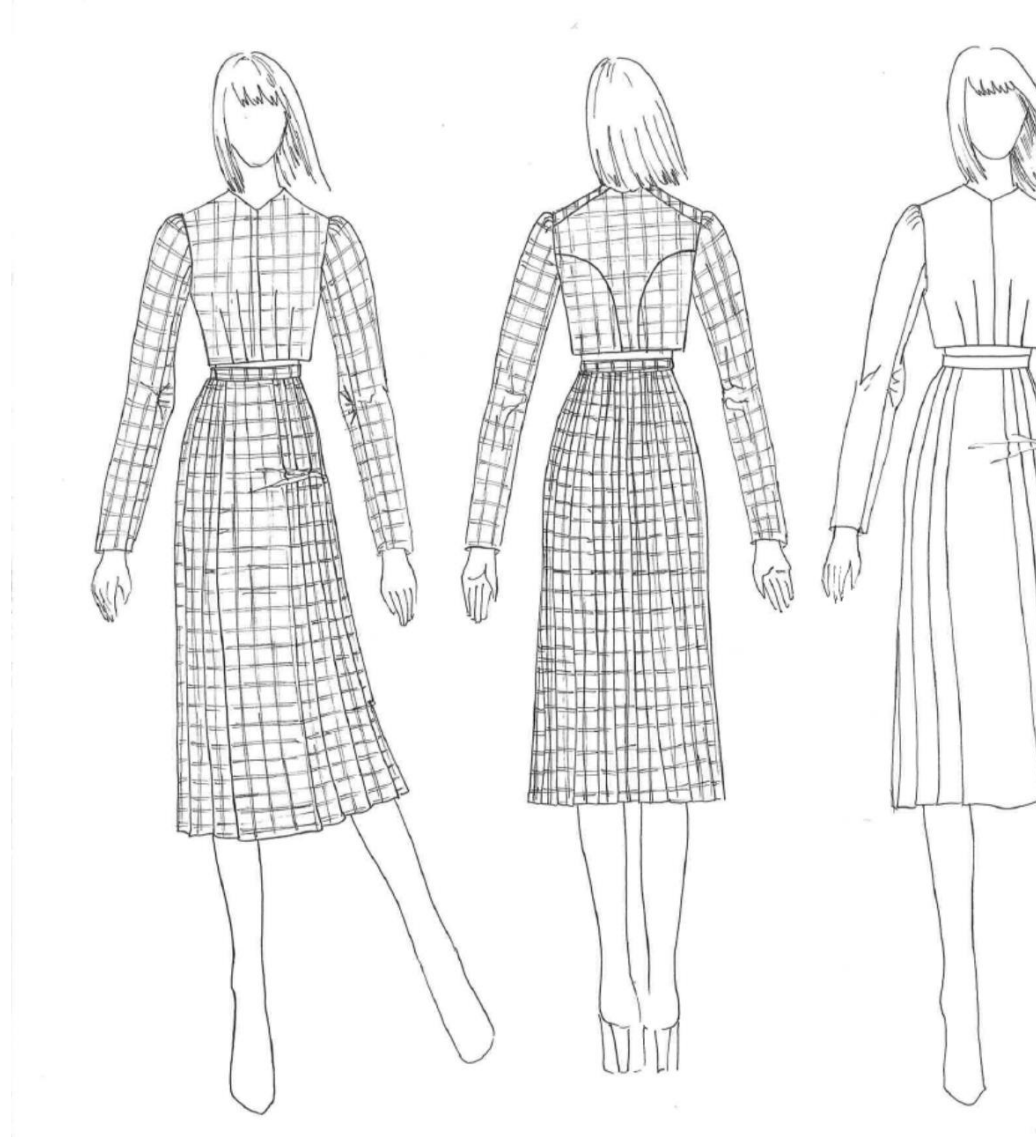
Anchor kood	KUDE								
		#00679	#00926	#00884	#00269	#00150	#01025	#08581	#00221
	LÕIM								
		#00281	#00926						

ERM A 509:2016						
Anna						
<i>labane, kombineeritud</i>						
<i>mustrikord 7,6×5 cm</i>		M 1:1		M 1:1		
Anchor kood	KUDE					
		#00094	#01025	#00683	#00382	
	LÕIM					
		#00387	#00281			

ERM 17266 Jõhvi <i>labane + poolatlas,</i> <i>kombineeritud</i> <i>mustrikord 8,9×4 cm</i>		 M 1:1				 M 1:1	
Anchor kood	KUDE						
		#00089	#01034	#01036	#00382	#01015	#00388
	LÕIM						
		#00388	#01034				

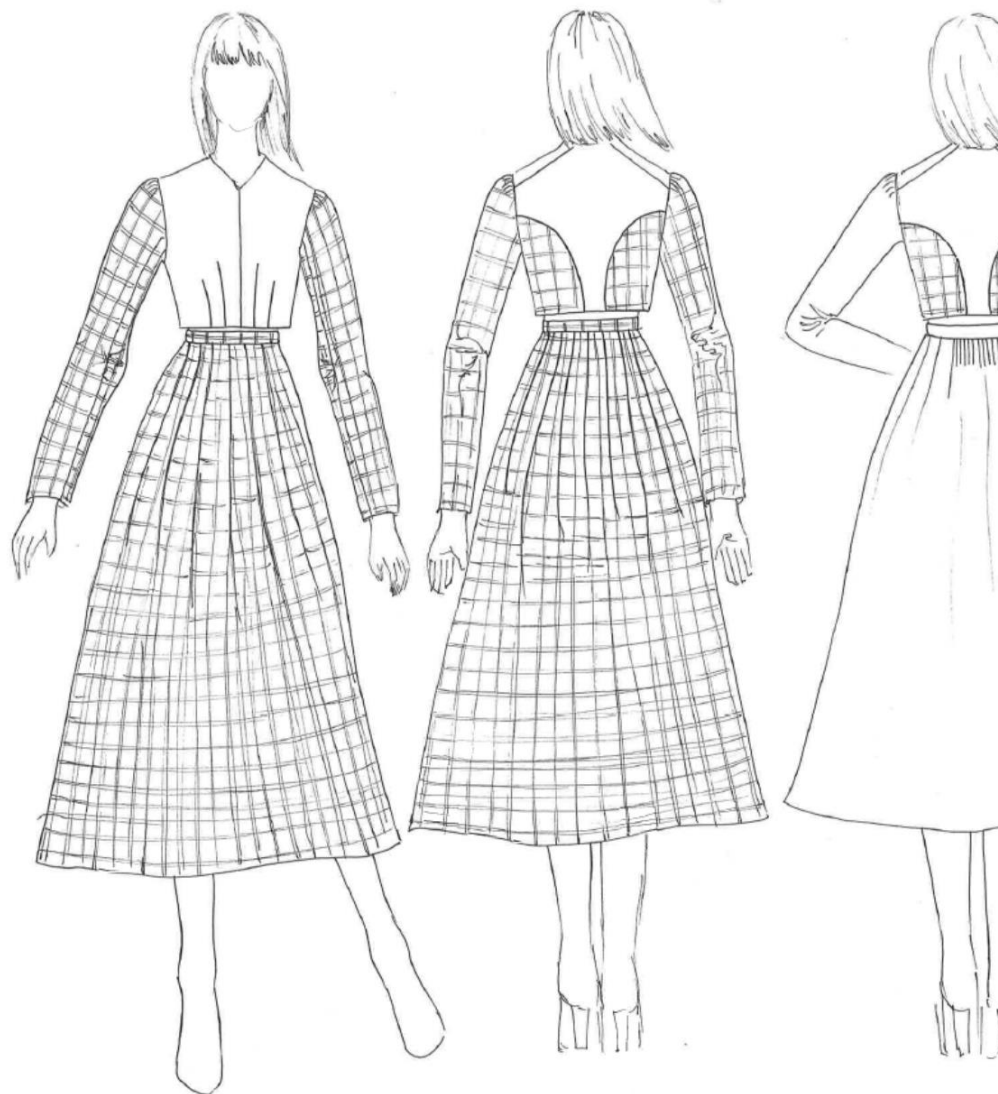
Lisa 2 Rõivakollektsiooni [väraval] kavandid, kangenäidised ja moodboard

Kavand 1 – Veera

90% vill, 10% polüester
vooder puuvill ja viskoos

Kavand 2 – Triin

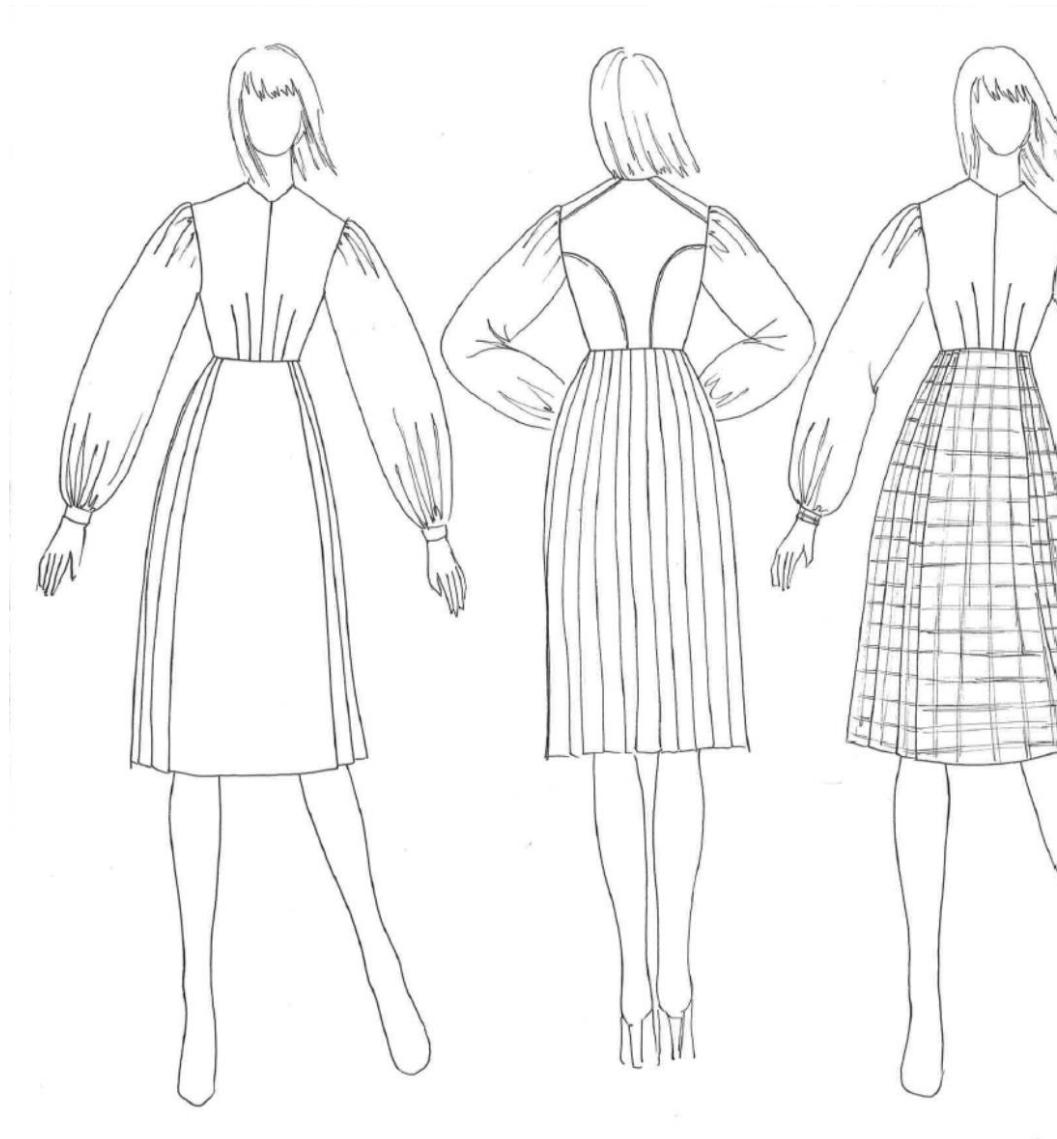
villasegu kangas

100% peenvill

vooder puuvill ja viskoos

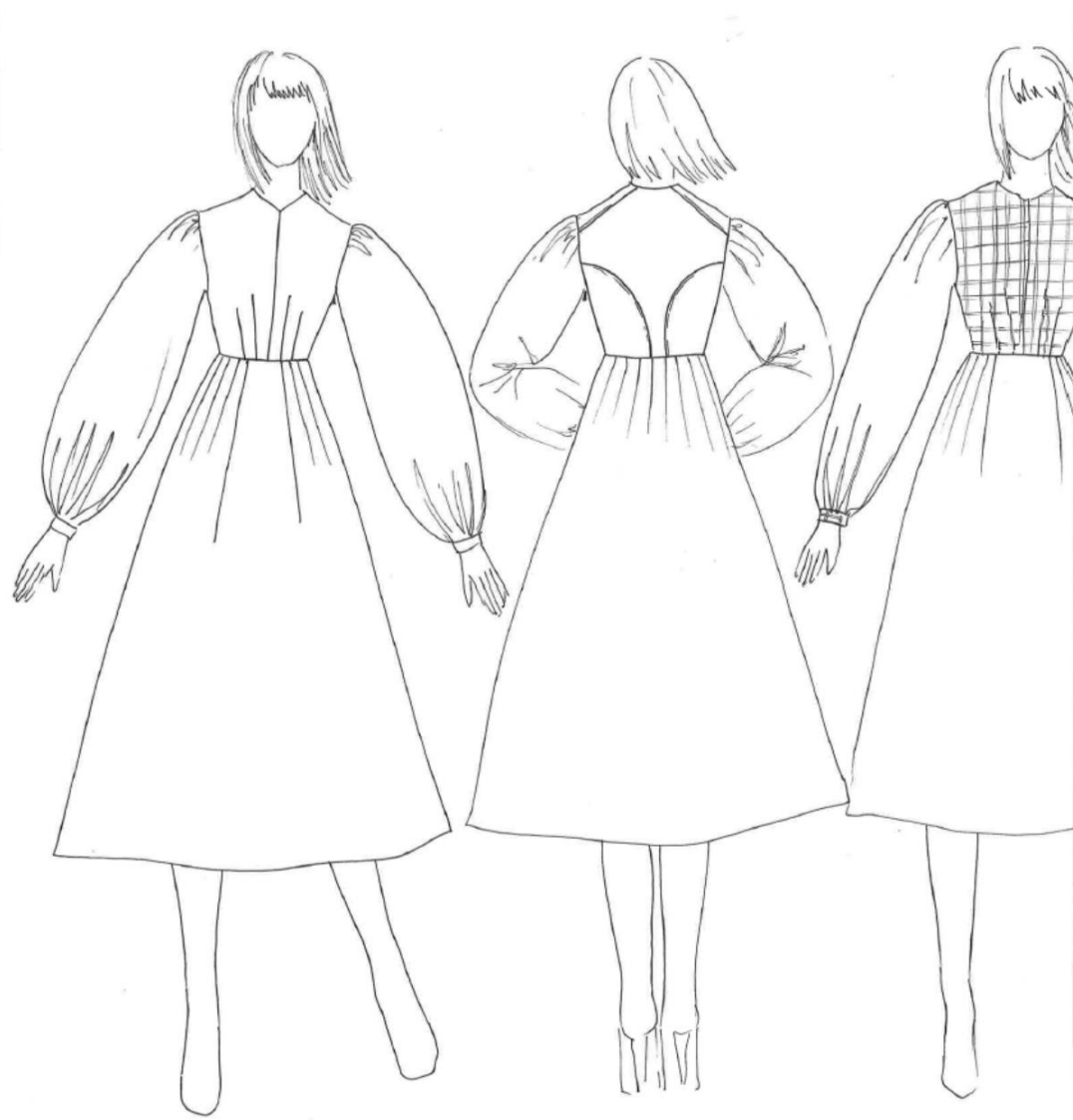
Kavand 3 – Astri

Kavand 4 – Laura

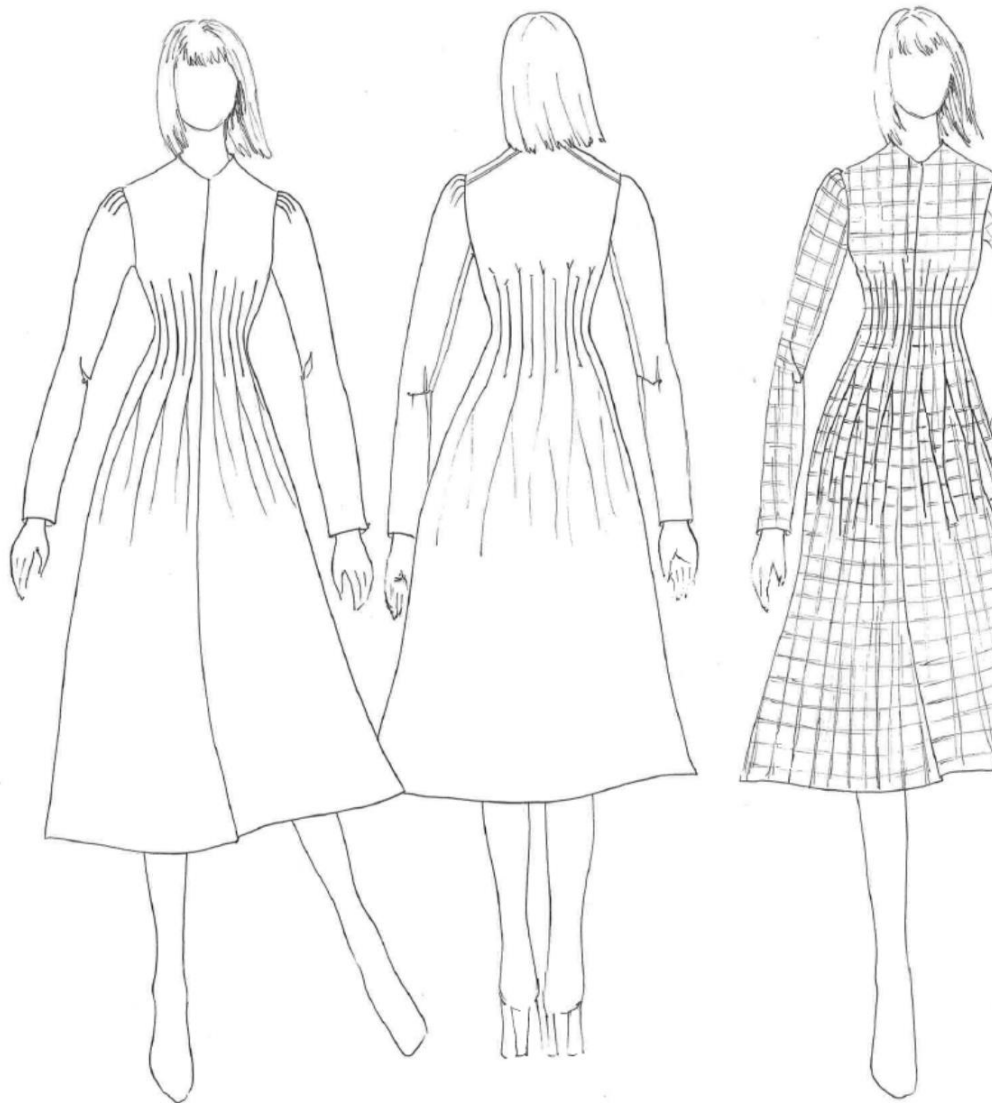

Kavand 5 – Anni

100% peenvill
vooder puuvill ja viskoos

Kavand 6 – Harriet

villasegu kangas (60% vill),
taaskasutatud

vooder viskoos

Kasutatud kangad mudelite kaupa

Nr	Mudel	Põhikangas	Põhikanga päritolu	Pihaosa vooder	Varruka vooder	Alusseelik
1	Anni	100% vill; villasisaldusega kangas	Kangadžungel	puuvillane	viskoos	viskoos
2	Astri	100% vill, uusvill	Korps.se (Rootsi), erakogu			
3	Laura	60% vill, 40% nailon; villasisaldusega kangas	Korps.se, Abakhan Fabrics			
4	Triin	100% vill; villasisaldusega kangas	Kangadžungel, erakogu			
5	Veera	90% vill, 10% polüester	Kangas ja Nööp	viskoos		-
6	Harriet	60% vill, 40% nailon	Korps.se			

Viskoosvooder on ostetud Abakhan Fabricsist ja Kangadžunglist, puuvillased voodrikangad aja jooksul kogunenud isiklikest varudest.

Moodboard

Lisa 3 Rõivakollektsiooni [väraval] hinna- ja ajakalkulatsioon

Tabel 1. Kollektsiooni [väraval] hinnakalkulatsioon.

	Veera			Triin			Astri			Laura			Anni			Harriet					
	kogus (m)	hind (€)	kokku	kogus (m)	hind (€)	kokku	kogus (m)	hind (€)	kokku	kogus (m)	hind (€)	kokku	kogus (m)	hind (€)	kokku	kogus (m)	hind (€)	kokku			
põhikangas I	2,5	39	97,5	2,6	29	75,4	1	23	23	1,5	20	30	2,6	29	75,4	3	20	60			
põhikangas II			0	0,5		0	1,6		0	0,5	9,5	4,75	0,5	9,5	4,75			0			
puuvillane vooder I	0,7	7,5	5,25	0,7	8,9	6,23	1,2	7,5	9	0,7	8	5,6	0,7	8,9	6,23			0			
puuvillane vooder II			0			0			0			0	0,5	6	3			0			
viskoosvooder I	0,7	9	6,3	1,2	8,9	10,68	1,6	8,9	14,24	0,6	8,9	5,34	0,6	8	4,8	2,1	11,4	23,94			
viskoosvooder II			0			0			0	0,7	7,2	5,04	0,65	6,95	4,5175			0			
trukid	6	0,05	0,3	5	0,05	0,25	6	0,05	0,3	5	0,05	0,25	6	0,05	0,3	14	0,13	1,82			
haagid	2	0,16	0,32			0			0			0			0			0			
nööbid			0			0			0	4	0,8	3,2	2	0,65	1,3			0			
lukk			0	1	1,62	1,62	1	1,62	1,62	1	1,62	1,62	1	1,62	1,62			0			
haaknõelad	2	0,18	0,36			0			0			0			0			0			
niit	1	2,1	2,1	1	2,2	2,2	1	2,2	2,2	1	2,5	2,5	1	2,5	2,5	1	2,2	2,2			
		KOKKU	112,13				96,38				50,36			58,3			104,418			87,96	509,5
lisaks dubleer ca 1 m		7 €																			

Tabel 2. Kollektsiooni [väraval] ajakulu kalkulatsioon.

Tegevus ja ajakulu tundides	Veera	Triin	Astri	Laura	Anni	Harriet	
lõige ja mulaaž	20	5,5	5	3	7	4,5	
pihaosa/jaki detailide väljalõikamine (sh vooder)	3	3	2	2,5	3,5	3	
dubleerimine	0,75	1	0,75	0,75	0,75	1	
pihaosa/jaki õmblemine (sh varrukad)	6	4,5	4	5	5	6	
pihaosa vooder	1,5	2	1,5	1,5	2,5	3,5	
varrukavooder	3	2,5	3	2,5	2,5	2,5	
trukid hõlmadele (+ nööbid-nööpaugud)	3,5	3,5	3	4,5	4,5	8	
seelikudetaili(de) välja lõikamine	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	n/a	
allääre õmblemine	1,5	2,5	3	1,5	3	3,5	
voltimine, voltide traageldamine, aurutamine	11	3,5	3	8	4,5	n/a	
seeliku õmblemine	4	1,5	1,5	1,5	1,5	n/a	
kleidi/seeliku luku/haakide õmblemine	1,5	0,5	1	1	2	n/a	KOKKU
KOKKU	56,25	30,5	28,25	32,25	37,25	32	216,5

Tabel 3. Kollektsiooni [väraval] pildistamisega seotud kulud.

kollektsooni pildistamine	kogus	€	KOKKU
lokatsioon	1	120	120
peavõrud (toorik + materjal)	4	7	28
stilistika	1	5,9	5,9
jalanõud	1	5	5
kingitused modellidele	6	12	72
toitlustus	1	25	25
		KOKKU	255,9

Lisa 4 Rõivakollektsiooni [väraval] fotod

Kollektsiooni pildistati 2024. aasta aprillis Kolga mõisas, fotograaf Anne-Mai Animägi.

Modellidena astusid üles (vasakult) Laura, Inger, Astri, Laura, Triin Helin ja Kadriann.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Inger Pürjema,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Tartani ja kaapotkleidikangaste kompositsioonilahendused. Kaapotkleitidest inspireeritud rõivakollektsioon [väraval]“,

mille juhendaja on Inna Raud ja konsultant Diana Tuulik,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Inger Pürjema

14.05.2024